

Moralı Seyyid Ali Efendi'nin Fransa Sefareti ve Paris Risalesi

İbrahim Küreli* - Osman Nihat Bişgin**

Öz

Osmanlı Devleti, III. Selim döneminde daimî elçilikler açmaya başlamıştır. Nizam-ı Cedid hareketleri kapsamında değerlendirilen bu süreçte Avrupa'da dört merkezde daimî büyükelçilik ihdas edilmiş ve Maliye Kaleminden yetişmiş olan Moralı Seyyid Ali Efendi Paris'e gönderilmiştir. Osmanlı Devleti'nden bir Büyükelçinin gönderilmesi İhtilal sonrası Fransa Cumhuriyeti tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır. Zira elçilik ihdası yeni cumhuriyetin tanınmış olması anlamına da gelmekteydi. Elçinin varışından kısa bir süre sonra General Napoléon kontrolündeki Fransız birlikleri Mısır'a çıkartma yapmıştır. Savaşın patlak vermesi diplomatik ipleri koparmış ve Seyyid Ali Efendi "Sâbık Osmanlı Elçisi" olarak Fransa'da mecburî ikamete tâbi tutulmuştur. Ali Efendi 1797-1802 yıllarını kapsayan Paris ikametinin anılarını, gözlem ve tecrübelerini iki eserde toplamıştır. Birinci eseri farklı el yazmaları sayesinde daha iyi bilinen ve Osmanlı Devleti'nin son döneminde basılmış olan sefaretnamesidir. Bu sefaretname, 1797'de Elçinin İstanbul'dan denizyoluyla ayrılışından başlayıp, 1802 yılında İstanbul'a kara yoluyla dönüşü kadar yaşanan tüm olayları özetler mahiyettedir. Ali Efendi'nin bıraktığı diğer eser ise Fransa tarihçesini ihtiva eden Paris Risalesi'dir. Tek yazma nüshası tespit edilmiş bu eser muhtemelen bir Türk tarafından Fransız İhtilaline dair yazılmış ilk örnektir. Seyyid Ali Efendi'nin Paris Risalesi, hacmen sefaretnamenin dörtte biri kadardır ve on altı varaktan ibarettir. Bu makalede Seyyid Ali Efendi'nin eserlerinin muhtevaları kıyaslanmış, daha az bilinen Paris Risalesi latin harflerine aktarılmış ve notlandırılarak istifadeye sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Osmanlı Elçileri, Sefaretname, Osmanlı-Fransa İlişkileri, Daimî Elçilikler.

The Embassy of Moralı Seyyid Ali Efendi and His Parisian Pamphlet

Abstract

Ottoman State started to assign resident ambassadors during the reign of Sultan Selim III. This process was regarded as an event of New Order and resulted in embassies in four European Capitals. Moralı

* Dr., Emekli Arşiv Uzmanı - PhD, Retired Archive Specialist, İzmir/TÜRKİYE, ikureli@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6901-5137>

** Dr., Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı - PhD, Directorate of National Palaces, İstanbul/TÜRKİYE,
osmanbisgin@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8036-2973>

Seyyid Ali Efendi who was educated from the finance was assigned as an ambassador to Paris. A new ambassador to France was regarded as a cheerful event by the newly established French Republic in post revolution period. This was mainly because by this embassy the new republic was recognized officially. After the arrival of the Ambassador, French troops under the control of General Napoléon started to disembark to Egypt. As the war outbreak following this event and the diplomatic relations were cut, the stay of Seyyid Ali Efendi in Paris as “Ex-ambassador of the Porte” turned into an obligatory one. Ali Efendi collected his Parisian memories, observations, and experiences between 1797 and 1802 through two works. His first work is traditional embassy report, and it is known thanks to various manuscripts, and was printed in late ottoman period. The second one, is referred as a pamphlet of Paris concerning a short French History and known owing to a single manuscript. This is most probably the first work on French Revolution written by a Turk. The Parisian Pamphlet is written on sixteen leaves which makes it in the size of one-fourth of his embassy report. In this, two works of Seyyid Ali Efendi have been compared in terms of content and the rarely known pamphlet has been noted and published in latin letters.

Keywords: Diplomacy, Ottoman Ambassadors, Embassy Report, Ottoman- French Relations, Resident Embassies.

Giriş

Sultan III. Selim tarafından Devlet-i Aliyye'nin ilk ikamet elçisi unvanıyla Fransa'ya gönderilen Morali Seyyid Ali Efendi hatıralarını iki farklı eserle kayıt altına almıştır. Latin harfleriyle aktardığımız Paris Risalesi 28 Mart 1797 tarihinde on sekiz kişilik maiyetiyle İstanbul'dan Fransa'ya gönderilen Ali Efendi'nin görevi başında yaptığı gözlemlerin yanında bir Fransa tarihçesini içermektedir. 1798 yılında Osmanlı-Fransa ilişkilerinin bozulması üzerine Ali Efendi'nin üç yıl olarak öngörülen ikameti beş buçuk yıl sürmüştür.

Daha önce İngiltere, Prusya, Rusya ve Avusturya hükümetlerine birer elçi atamış bulunan Osmanlı Devleti'nin Fransa nezdinde bir elçi tayin etmemiş olması Directoire Hükümeti'nin gururuna dokunmuştu. Zira o vakte kadar birçok yeniliğin Fransa'dan gelmesi Bâb-ı Âli'yi birçok dönemde Fransa ile yakın ilişkiler kurmak durumunda bırakmıştı¹. O halde Fransa bu yakınlığı kaybetmemeli ve Osmanlı'nın daimî elçisi derhal Paris'e gelmeli idi. Fransa İstanbul'da bulundurduğu elçisi aracılığıyla Paris'e bir elçi yollanması konusunda ısrar etmişti. Böylelikle III. Selim, kendi siyasetine uygun gördüğü Seyyid Ali Efendi'yi üç yıl süreyle Paris'e elçi tayin etti. Fransa'ya yelken açan Fiore del Levante gemisi Seyyid Ali Efendi'yi Marsilya Limanı'na ulaştırdı. Kendisine Marsilya'da uygulanan karantina sonrasında elçimiz Marsilya'dan Paris'e Loire Vadisi'ni izleyen bir kara yolculuğu yaptı. 28 Temmuz 1797'de Luxembourg Sarayı'nda güven mektubunu sundu².

Seyyid Ali Efendi aslen Morali olup Maliye Kaleminden yetişmiş, daha sonra Defterhane Kisedarı olmuştur. Önce Berlin'e elçi tayin edilmesi düşünülmüştü. Ancak Dîvân-ı Hümâyûn

1 Nihat Karaer, “Pariste ilk İkamet Elçiliğimiz Kuruluncaya Kadar (1797) Osmanlı-Fransız Diplomasi İlişkilerinin Genel Seyri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, C XXVIII, Ankara 2010, s. 66.

2 Güven mektubunun taslağı Name-i Hümayun defterine kaydolunmuştur. Bk. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Name-i Hümayun Defterleri (A.DVNS.NMH.d), 9-363, s. 354, Evrak Görüntü No: 180.

hâceleri arasında Paris Elçiliği için talep edilen bilgi ve zekâ seciyelerine sahip kimse bulunamayınca Seyyid Ali Efendi Paris Elçiliği ile görevlendirildi³. Fransa'ya vardığında takriben kırk yaşlarında idi. Fransızcası yeterli olmasa da Moralı olması hasebiyle Rumca ve İtalyanca becerilerine sahip olduğu düşünülmektedir⁴. Sefaretnamesinde bazı terimleri Fransızca ve İtalyanca aktarması bu fikri kuvvetlendirmektedir.

Seyyid Ali Efendi, Fransız Hükümeti tarafından itina ile karşılanmış, Paris halkı nezdinde büyük bir alaka uyandırmış ve kendisine olağanüstü derecede ilgi ve sevgi gösterilmiştir. Kendisi ve maiyetinin giydiği Osmanlı kıyafetleri Paris modası için bir ilham kaynağı olmuştur. İlk aşamada Paris'te estirdiği Türk rüzgârına rağmen Seyyid Ali Efendi diplomasi alanında başarısız olmuş, Talleyrand gibi "kurt" politikacılar karşısında yetersiz kalmıştır. Ali Efendi'den Napoléon'un Malta'ya çıkartma yapacağına inanması istenmiştir. Elçi teyakkuzu elden bırakmamış ve Fransızların hedefinin Mısır olduğunu belirten gazete bölümlerini çevirterek Bâbiâli'ye göndermiştir. Sadrazam İzzet Mehmed Paşa Mısır'da alınması gereken tedbirleri ifade ederken Seyyid Ali Efendi'nin tahriratına dikkat çekmiştir⁵. Ancak Malta'nın zabtıyla Fransız Donanmasının esas maksadının anlaşıldığına dair olan mektubu III. Selim'i hiddetlendirmiştir. Nitekim bu mektubu saraya geldiğinde General Napoléon Mısır'a ulaşmıştır. Padişah tarafından derkenar olunan bu mektupta elçi "eşek herif" şeklinde nitelendirilmiştir⁶.

Diplomasi noktasında Parisli kadınların gönüllerinin alınmasının önemini fark eden elçi İstanbul'daki bir arkadaşına moda uygun şallar ısmarlamıştır. Seyyid Ali Efendi ilk defa kadınların bu denli faal oldukları bir devlet düzenine şahit olmuştur. Elçi duruma hızlı intibak etmiş ve şal gibi hediyelerle öne çıkan kadınların güvenini kazanmayı siyaseten faydalı görmüştür⁷. Seyyid Ali Efendi burada Tallien ve Récamier gibi önemli madamları tanımış ve dönüşünden sonra dostlarına selam göndermeyi ihmal etmemiştir. Bu selamları Saatçi Breguet Usta ile yaptığı yazışmalara eklemiştir⁸. Seyyid Ali Efendi Breguet Ustadan alaturka rakamlandırılmış saatler satın almıştır. Breguet imalatı saatler günümüzde Topkapı Sarayı'nda sergilenmektedir ve bu saatlerden biri Seyyid Ali Efendi'ye aittir. Elçinin dönüşünde bir kısım haritalar ve çiçek

3 Nihat Karaer, "Fransa'da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1797-1802) Sürecinde Osmanlı- Fransız Diplomasi İlişkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C XXX/S. 51, Ankara 2012, s. 71.

4 Stéphane Yerasimos, *Deux Ottomans à Paris Sous Le Directoire et L'Empire Relations d'Ambassade*, Sindbad, Paris 1998, s. 29.

5 BOA, Hatt-ı Hümayunlar (HAT), 267/15594. Buradan naklen Sinan Çuluk, "18. Yüzyılın Son Diplomasi Skandalı, Büyükelçi uyardı ama 'eşek herif' olmaktan yine de kurtulamadı, # tarih, S. 40, <https://tarihdergi.com/18-yuzyilin-son-diplomasi-skandalı/>.

6 Enver Ziya Karal, *Fransa- Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1938, s. 177.

7 Osman Nihat Bişgin, "The Embassy of Seyyid Ali Efendi to France (1797–1802): The Impressions of an Ottoman Diplomat on European Culture through his Sefâretnâme", *Gender and Diplomacy Women and Men in European Embassies*, Don Juan Archiv, Viyana, 2021: "Şalların modasını tahrir etmiştim. Bunların ikisini Ceneral Riayetlü Bonaparte dostumuzun ehli ve bir ikisini Paris'in güzeli Madam Tallien ve dahi bazı hatırı riayet olunacak madamlar" s. 440.

8 Emmanuel Breguet, "Breguet Firması'nın Osmanlı İmparatorluğu ile İlişkisi", *Breguet ve Osmanlı İmparatorluğu Sergi Kataloğu*, Kültür Bakanlığı, 2010, s. 18.

saksıları getirmiş olduğuna dair arşiv kaydı mevcuttur⁹. Bu haritaların günümüze intikal edip etmediği bilinmemektedir.

Mısır'ın Fransa tarafından işgaliyle bozulan Türk-Fransız ilişkileri Fransa'nın Dersaadet Maslahatgüzarı Pierre Ruffin'in Yedikule'de "ağırlanmasına" yol açmış, Ali Efendi de mütekebbiyet esasınca olaydan nasibini alacağını düşünmüştür. Ancak Fransa, elçinin vazifesine son verirken konağında ikamet etmesine müsaade etmiştir. Böylece onurunu kırmadığı elçiden barış zamanı geldiğinde istifade etmeyi düşünmüştür. Nitekim Amiens Barışı'nın ilk safhalarında Seyyid Ali Efendi görev almıştır. Sonrasında murahhas olarak Âmedî Galib Efendi gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin temsilcisi olarak anlaşmayı imzalamıştır. Seyyid Ali Efendi çoğunlukla karayollarını kullanarak İstanbul'a dönmüştür. Seyyid Ali Efendi için iyi niyet sahibi, ancak acemi ve başarısız bir diplomat değerlendirilmesi yapılmaktadır¹⁰. Mısır Seferi sürecinde Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand tarafından aldatılması, onun seziş kabiliyetinin zayıflığına bağlanmaktadır. Elçinin tecrübesizliği ve kurnaz diplomatlarla karşı karşıya olması başarısızlığına sebep olmuştur.

İstanbul'a dönüşü sonrasında bir müddet Tersane Emimi olarak görev yapan Seyyid Ali Efendi, III. Selim'in tekrar tahta çıkarılması girişiminde iki taraflı oynamıştır. II. Mahmud tahta çıktıkdan bir süre sonra kendisinden Seyyid Ali Efendi'nin başı istenmiştir. Zira IV. Mustafa'nın siyaseten katlinde görev almıştır¹¹. Sened-i İttifak'ta imzası olması onu padişahın gözünden düşürmüş olabilir. Neticede padişah sâbık elçinin infazına itiraz edememiş ve III. Selim ıslahatlarının öne çıkarttığı bu parlak sima, böylelikle hayata veda etmiştir.

Osmanlı Elçilerinin Sefaretnamelerine Genel Bir Bakış

Geçilip gidilen yerlere dikkatlice bakarak edindikleri izlenimleri, maruz kaldıkları durumları ve rastladıkları eserleri "zabt ve hıfz" etmek, kendi gözüyle gördükleri ve duyduklarını "erbâb-ı mutalaaya yadigâr bırakmak" gayesiyle kaleme almak elçilerin ifadesiyle sefaretnamenin yazılış sebebini teşkil eder. "Ol tarafların keyfiyetini" açıkça bildirmek, "kıssadan hisse" çıkartılmasına vesile olmak da sefaretnâmelerin kaleme alınmasının sebebi olarak gösterilmektedir¹².

Osmanlı Sefirleri sefaretnamelerinde görevleri sırasında yaşadıkları olayları doğrudan padişaha hitaben yazmışlardır. Coğrafya, tarih, mimari ve teknoloji hakkında bilgi veren bu metinlerde devlete ait gizli bilgi bulunmaz. Elçilik ile alakalı özel bilgiler şifreli mektuplarla İstanbul'a iletilir. Sefaretname türünde müellifin kendini temize çıkartma ve devleti iyi temsil ettiğini ispat çabasını görmek mümkündür.

9 BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA.e.), 646-31. Bu evrakta Seyyid Ali Efendi aracılığıyla gelen on kıta haritanın, on iki adet çiçek saksısı ve bir kıt'a defter ile padişaha arz edildiği belirtilmektedir.

10 Osman Nihat Bişgin, *Seyyid Ali Efendi'nin Fransa Sefareti*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 23.

11 Yavuz Senemoğlu, *Vaka-i Cedid, Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar*, Tercüman 1001 Eser, İstanbul 1975, s. 104.

12 Kemal Beydilli, "Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme" *Osmanlı Araştırmaları*, S. 30, İstanbul 2007, s. 90.

Bazı Osmanlı Elçilerinin iki sefaretname yazmış olmaları dikkat çeker. Örnek olarak Ebubekir Râtıb Efendi ve Abdürrahim Muhib Efendi verilebilir. Elçi olarak Viyana'ya giden (1791) Ebubekir Râtıb Efendi, Büyük Layiha olarak bilinen ve 490 sayfadan oluşan hacimli bir eserin müellifidir. Bu eser Kemal Beydilli nezaretinde Sema Arıkan tarafından doktora tezi olarak ele alınmıştır¹³. Küçük hacimli olan sefaretnamesi, Abdullah Uçman tarafından çalışılmış ve basılmıştır¹⁴. Abdürrahim Muhib Efendi ise Fransa Elçisi Seyyid Ali Efendi'nin halefleri arasındadır ve 1806-1811 yıllarında Paris Elçiliği yapmıştır¹⁵. Büyük sefaretnamesi muhtemelen bir elçinin yazmış olduğu en hacimli eserdir. Bu eser Bekir Günay tarafından Kemal Beydilli nezaretinde bir doktora tezi olarak işlenmiş, sonrasında kitaplaşmıştır¹⁶. Muhib Efendi'nin Küçük Sefaretnamesi ise, İbrahim Küreli tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır¹⁷. Çalışmamıza konu teşkil eden metnin Seyyid Ali Efendi'ye ait olduğunun tespit edilmiştir. Böylece Seyyid Ali Efendi'ye ait ikinci sefaretname ortaya çıkmış ve geleneğin eksik halkası tamamlanmıştır.

Seyyid Ali Efendi bilinen sefaretnamesini konu edinen birçok çalışma vardır¹⁸. Çalışmamızda konu edinilen Paris Risalesi ise benzer bir ilgiyi üzerine çekememiştir. Bunun temel sebebi bu eserin daha muhtasar olması ve bilindiği kadarıyla günümüze tek nüshasının ulaşmasıdır. Ali Efendi'nin muhtasaran kaleme aldığı bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Kısmı No: 4890'da kayıtlı yazma eser içinde beraber ciltlenmiş üç ayrı risalenin ikincisini teşkil etmektedir. Birinci risâlenin Ahmet Resmî Efendi'nin marûf eseri olan "Hulâsatü'l-i'tibâr" olduğu kaydedilmiş olmakla beraber, yaptığımız incelemede bunun yanlış olduğu ve yazılı eserin Koca Sekbanbaşı Risalesi olarak bilinen "Hülâsatü'l-keâm fi reddi'l-avâm" isimli eser olduğu anlaşılmıştır. Üçüncü risâle ise, III. Selim devrinde Nizâm-ı Cedîd'e dair verilen lâyhalar arasında önemli bir yer tutmakta olan Tatarcık Abdullah Efendi'nin lâyhıhasıdır. Burada da müellifin ismi herhalde sehven "Tatarcık-zâde" şeklinde yazılmış bulunmaktadır. Seyyid Ali Efendi'nin risâlesi 16 varaktan oluşmaktadır (v. 24-40). Risâleye kapak ismi olarak "Muhib Efendi Paris'te iken bazı tahkikatı" ibaresi konulmuştur. Risalenin sonuna daha Muhib Abdürrahim imzası da bulunmaktadır. Müstensihin sözkonusu risaleyi, Paris'e üçüncü ikamet elçisi olarak gönderilen Abdürrahim Muhib Efendi'nin Küçük Sefaretnamesi ile karıştırmış olması muhtemeldir. Diğer

13 Sema Arıkan, *Nizam-ı Cedit'in Kaynaklarından Ebubekir Râtıb Efendi'nin Büyük Layihası*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.

14 Abdullah Uçman, *Ebubekir Râtıb Efendi'nin Nemçe Sefaretnamesi*, Kitabevi Yay., 2012.

15 Bu elçinin faaliyetlerine dair bk. Nihat Karaer; "Abdürrahim Muhib Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1806-1811) ve Döneminde Osmanlı-Fransız Diploması İlişkileri," *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, S. 30, Ankara 2010, s. 1-26.

16 Bekir Günay, *Paris'te Bir Osmanlı: Seyyid Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnamesi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2009.

17 İbrahim Küreli, *Abdurrahim Muhib Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi (Küçük Sefaretname)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.

18 Belkıs Altunış-Gürsoy "Seyyid Ali Efendi'nin Sefaretnamesi", *Erdem Dergisi* C XII, No. 36, Mayıs 2000, s. 711-845. Ahmed Refik, Elçi'yi tanıtan bir makale neşretmiştir. Bk. Ahmed Refik, "Moralı Ali Efendi'nin Paris Sefareti (1797-1802)", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, No. 19, İstanbul. Bu makaleyi takip eden sayılarda tefrika suretinde elçinin sefaretnamesini yayımlamıştır (1328/1912 yılının 20-23 nolu sayıları). Sefaretname, Ahmed İhsan Matbaası tarafından aynı tertip üzere 1329/1913'de basılmıştır.

bir yandan istinsaha kaynak teşkil eden metinden (hangi metin olduğu bilinmiyor) bu hatanın aynen aktarılmış olması imkân dahilindedir. Görüldüğü üzere aynı ciltte toplanan üç eserde de müstensih hatası mevcuttur. Hatanın neticesi olarak söz konusu Paris Risalesi Abdürrahim Muhib Efendi'ye isnad edilmiş ve bu müellifin ismi altında 1997 yılında yayınlanmıştır¹⁹.

Faik Reşit Unat'ın Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri isimli kitabında Abdürrahim Muhib Efendi'ye ayırdığı bölümün sonunda (s. 200) bu risâle, yine aynı şekilde Küçük Sefâretnâme'nin bir nüshası şeklinde tanıtılmaktadır. Büyük ihtimalle Unat da müstensih hatasıyla yanıltılmıştır. Çalışmamızın son kısmında transkribe edilmiş halini eklediğimiz söz konusu Paris Risalesi'ne ilaveten Ali Efendi'nin sefaretnamesi, Stéphane Yerasimos tarafından notlandırılmış ve Fransızca'ya çevrilmiştir.

Seyyid Ali Efendi'nin Bilinen Sefaretnamesinin Ana Hatları

Paris Risalesi'nin çevriyazısına geçmeden önce Seyyid Ali Efendi'nin bilinen Sefaretnamesi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Zira Paris Risalesi ile sefaretnamenin ortak konuları ve benzer üslupları vardır. Sefaretname daha ayrıntılı olduğundan kişi ve gözlemlere daha çok yer verilmiştir. Paris Risalesi ise ana hatlarıyla Fransa tarihine, Fransızların sosyal hayatlarına ve dönemin Fransa hükümet sistemine değinmektedir.

Damat İbrahim Paşa, 1720 yılında Paris'e sefaretle giden Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'den "Vesâit-i ümrân ve maârifine dahî lâyıkiyla kesb-i ittîlâ' ederek kâbil-i tatbik olanların tahrîri-ni" talep etmişti²⁰. Raporlarında Osmanlı Devleti'ne faydalı olabilecek konulara değinmeleri bu şekilde elçilerden istenmiştir. Günümüzde hâlâ zevkle okunan sefaretnamesinin altında bu talep vardır. Yirmi Sekiz Çelebi sefaretnamesiyle birçok halefine örnek olmuştur. Seyyid Ali Efendi de sefaretnamesinde diğer birçok elçi gibi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin eserini örnek almıştır. Seyyid Ali Efendi'nin seleflerinden birine ait olan ve Raşid Tarihi içinde basılarak klasikleşen bu eseri okumamış olması beklenemezdi. Seyyid Ali Efendi, Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin sefaretnamesinde belirttiği mekânda bir değişim tespit etmediği takdirde ilgili bölümü muhtasar ele almıştır. Ali Efendi'nin sefaretnamesi sıklıkla edilgen ifadelerle yazılmış ancak bazı yerlerde birinci tekil şahsa yer verilmiştir. Eserin padişaha arz edilmek üzere kalem alındığı ise sefaretnamede yer alan "kulunuz, çâker-i kemîne" gibi ifadelerden çıkarılabilir. Sefaretnamenin birçok yerinde Padişah ve devlet tasvir edilirken mutantan ifadeler kullanılması ise diğer bir ipucudur.

Seyyid Ali Efendi sefaretnamesinde Paris'e kadar olan deniz ve kara yolculuklarını tafsilatıyla anlatır. Deniz fırtınalı olduğunda mecburen sığındıkları limanları ve buralarda harcadıkları süreleri aktarır. Akdeniz'de Cezayirli korsan gemisi ile karşılaşarak kendi gemilerine davet edilen kişiler yüzünden Marsilya'da kendisine uygulanan karantina süresinin uzamasına değinir. Karantina esnasında çok sıkıldığı ve bilhassa son günlerinde mizacının değiştiği yabancı bir kaynak marifetiyle bildirilmiştir²¹. Karantina uygulamasından memnun olmamasına rağmen bu meşakkate katlandığı sefaretname satırlarından anlaşılır.

19 İbrahim Küreli, "Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Risâlesi" *İlmi Araştırmalar*, S. 5, 1997, s. 177-197.

20 Enver Ziya Karal, "Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri", *Tanzimat I*, MEB Yayınları, İstanbul 1999, s. 19.

21 Maurice Herbet, *Moralî Esseyit Ali Efendi Fransa'da İlk Daimî Türk Elçisi (1797-1802)*, çev. Erol Üyepazarıcı, Pera Turizm Yay., İstanbul 1997, s. 18.

Seyyid Ali Efendi Marsilya'dan ayrıldıktan sonra Paris yolunda Toulon'a uğrar. Burada Tersane'den sorumlu Groignard'ın adını zikretmekten çekinmez. Ayrıca bu kişinin tavassutu ile Toulon tersanesinin bir krokisini çıkararak dönemin kaptanı Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'ya gönderdiğini de belirtir. Seyyid Ali'nin tersaneye yönelik çalışmalarının, ilerleyen yıllarda karşılıksız kalmadığı görülür. Seyyid Ali Efendi dönüşünde Tersane Emini olarak görev alır. Bu görevi Mahmutpaşa Camii haziresinde yer alan ve kuvvetle muhtemel sadece kesik başının yer aldığı mezarının taşında da zikredilmiştir²².

Elçi Seyyid Ali Efendi'nin yukarıda bahsedilen Tersane çalışmalarında saray tarafından verilen emirlere uyduğu çıkarımı yapılabilir. Nitekim Abdürrahim Muhib Efendi'ye 1806 yılında Paris'e giderken bu kabil tavsiyeler verilmiştir. III. Selim bu elçiden "Fransa Devletinin sureti idaresi, aldığı tedbirler, nizam-ı mülke tüm haller ve bilhassa donanmaya ilişkin kavaid-i mahsusa" hakkında peyderpey yazılar yazmasını öğütlemiştir. Onunla Fransa'da bulunan kimselelere (kişizade vb.) her türlü ilim yanında yabancı lisanlar öğrenmeyi tavsiye etmiş ve onları vakit öldürmekten menetmiştir²³.

Seyyid Ali Efendi Paris'e vardığında düzenlenen güven mektubu merasimini ayrıntılarıyla aktarır. Park ve bahçe eğlencelerine kendisinin davet edildiğini ve onun katılımı ile ücretlerin arttığına dikkat çeker. Paris'te ilgi odağı olmuştur. Katıldığı bazı piyesleri nakleder. Diplomatik icraatına hiç yer vermez. Yukarıda zikredilen Groignard dışında, tanıştığı Astronom Lalande, cenaze merasimine katıldığı General Hoche, Dış İşleri Bakanı Talleyrand Périgord gibi isimler sefaretnamede geçer. Elçi Seyyid Ali Efendi sefaretnamesinde zikretmese de Fransa ile müteakabiliyet esasına dayalı bir ticaret sistemi kurmak konusunda gayret göstermiştir. Ancak bu, Fransızların lehine olan kapitülasyonların kaldırılması anlamına geldiği için Fransa nezdinde kabul görmemiştir²⁴.

Paris Risalesi'nde Temas Edilen Konular

Seyyid Ali Efendi, Paris Risalesi'nde Cumhuriyet idaresindeki Fransa'da her ne kadar sıkı bir yönetim uygulanıyorsa da taşkınlığın, bozgunculuğun önüne geçilemediğini anlatır. Daha sonra Seyyid Ali Efendi nüfus, idarî bölünüş ve ziraî sistemleri hakkında kısa bilgiler vererek hazine ve mâliye bahsine geçmekte ve bütün bakanlıkların yıllık gelir ve giderleriyle ilgili ayrıntılı bilanço sunar. Askerin miktarı ve giyim kuşamı ile ilgili bir-iki cümleden sonra çarşı esnâfı hakkında bilgiler veren Seyyid Ali Efendi; Paris'i, şehrin sadece park, bahçe ve görkemli binaları ile değil; ahâlîsinin yaşam tarzı, yiyip-içme ve eğlenme ve benzeri hususlarıyla tasvir eder. Kahve tüketimine düşkün olan Fransızlara bu âdetin Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi'nin sefaretinden miras kaldığını aktarır. Fransızların sağlıklarının korunmasını çok sayıda öğün yemelerine rağmen gece yarısını aşan eğlenceler boyunca hiç oturmamalarına ve çok hareket etmelerine bağlamaktadır. Paris nüfusunu 640.000 olarak bildiren elçi, sokaklarda kadın ve çocuklar sıklıkla bulunduğu için nüfusun aslında olduğundan daha kalabalık görüldüğünü belirtir²⁵.

22 Mezartaşı'nın resmi ve çevriyazısı için bk. Bişgin, *agt.*, s. 81.

23 Karal, "Tanzimattan Evvel Garplılaştırma Hareketleri", s. 26.

24 Küreli, *agt.*, s. 14.

25 Küreli, *agm.*, s. 181.

Seyyid Ali Efendi yolculuğunu (gidiş-dönüş) tafsilatıyla anlattığı ve birçok konuya değindiği esas sefaretnamesinin²⁶ yanında bu küçük sefaretnamesinde sadece Fransa tarihi, memur maşaları, eğlenceler, yemek adetleri, sosyal hayat ve Paris hakkında bilgilerle sınırlı tutmuştur. Eserin yazımında maksadın *Fransızların ahvalini kayıt altına almak* olduğu son satırlarda belli edilmiştir. İlginç bir şekilde Seyyid Ali Efendi Allah'a hamd ile bitirerek Zilkade 1213 tarihini düşüğü son kısmı müteakip bir bölüm daha ilave etmiştir. Bu kısımda, o sıralarda Paris'te bulunan Âmedi Gâlib Efendi ile katılmış oldukları bir dia-projeksiyonu yahut büyülü fener gösterisini çağrıştıran bir temaşa meclisini tasvir eder. Felemenk asıllı bir ustanın kare şeklinde bir bina yaparak, koridorunun bir ucundaki yüklük kısmına işlemeli bir perde asıp, perdenin yanı başında bulunan üç kandil haricindeki diğer kandilleri söndürerek, içeriyi geceden karanlık hale getirdiğini, daha sonra Venedik San Marko Meydanı'nın görüntülerinin kandiller önüne tutularak perdeye düşüşünü anlatır. Bu esnada meydanın bina, sokak ve dikili taşlarıyla hakikaten karşılarında imiş gibi görüldüğünü kaydeder. Denizde gelip giden kayıklar ve kürekçilerinin hareketlerinin de perdeye yansıdığını ilave eder. Yine Fransa ile Almanya'yı birbirinden ayıran Ren nehri üzerindeki Maynz (Mainz) bölgesinin köprü ve kayıklarını, köprüden geçen süvarileri, top ve cephanelerini hatta bu geçiş esnasında çıkarmış oldukları seslerin bile gerçekçi bir şekilde canlandırıldığını; daha sonra köprü, atlı araba ve gemileriyle birlikte Amsterdam şehrini, İsviçre ve Alman dağlarını [Alpler], Ümit Burnu'nu bu perde üzerinde gösterildiğini betimler. Aynı yöntemle güneşin doğuşu ve batışını, ava çıkan avcılarını ve denizdeki balıkçıları, fırtına esnasında deniz ve denizdeki gemilerin durumunu, gemilerin batma ve parçalanmaları halinde tayfaların kurtulmak için sarf ettikleri gayret ve heyecanı gözler önüne seren başka temaşa sahneleri de gösterilmiştir. Seyyid Ali Efendi, bütün bu gördükleri karşısındaki hayret ve şaşkınlığını gizlemez. Bu gösteride görüntüler ışık yardımıyla bir perdeye aksettirilip hareketlendirilmekte ve görüntülere uygun seslendirme yapılmaktadır. Ancak yansıtılan görüntüler haricinde deniz ve gemi tasvirleri olarak iki boyutlu kağıttan mamul ürünler kullanılmış ve bunlar tellerle hareket ettirilmiştir²⁷.

Paris Risalesi Ekseninde Fransa Tarihçesi

Seyyid Ali Efendi, risâlenin giriş kısmında uzunca bir cümle kurmuştur: Devlet-i Aliyye'den sefâret hizmeti ile Fransa'ya gönderilirken, başkent Paris'in içinde ve dışında bulunan büyük binalar, sağlam köprüler ve tanık olunan görülmedik şeyler yanında önceden beri Fransa'da hüküm süren kralların karşılaştıkları ihtilâl, fitne ve fesâdı ne şekilde savuşturduklarına ilişkin kısa bilgiler aktarılmasını uygun bulduğu ifadeleriyle, risalesinin konu başlıklarını belirtmiştir. Bu satırlar bu işin kendisine havale edilmiş olduğu izlenimini vermektedir. Bir mukaddime yapmaya gerek görmeden risâlesine başlayan Seyyid Ali Efendi, daha sonra, Fransızların harp sanatını Karadeniz sahillerinden Avrupa'ya göç eden, vahşi tabiatlı bir kavim olarak nitelediği Gallar'dan öğrendiğini nakleder. Devamla, Roma İmparatorluğu'nun kuruluşuna değinen Ali Efendi, Hristiyanlara yapılan zulümleri, Roma şehrine yönelişi, yaşanan türlü entrikalar sonu-

26 Sefaretnamenin yazma nüshaları için bk. Süleymaniye Kütüphanesi - Reşid Efendi kitapları 630/5; Beyazıt Devlet Kütüphanesi V-3366; Milli Kütüphane - Yazmalar A 3967; Millet Kütüphanesi (Fatih) Ali Emiri Müteferrik 8142.

27 Yerasimos'a göre bu gösteri bir *lanterne magique* 'tir. Yerasimos, *age.*, s. 31. Büyümlü fener olarak dilimize çevrilen bu sistemde fener ve mercekler sayesinde perde üstüne görüntü düşürülmektedir. Ancak Seyyid Ali Efendi'nin anlattıkları doğrultusunda iki boyutlu dekorlardan da istifade edildiği bilinmektedir.

cunda koca bir imparatorluğun Doğu ve Batı isimleri altında ikiye bölünüşünü anlatır. Daha sonra, M.S. 482'de Fransa'nın Roma'dan ayrılarak müstakil bir krallığa dönüşmesi, I. Clovis ve haleflerinin üç yüz iki sene süren hükümlanlığı hakkında bilgi verir.

Abbâsî halifelerinden Ebû Cafer Mansûr-ı Devânîkî (hd. 754-775) ile Charlemagne'ın Endülüs vesilesiyle ilişki içinde olduklarını, hediye teâtisinde bulduklarını ve bu âdetin haleflerince de sürdürüldüğünü; Harun Reşid'in takdim ettiği çalar saatin Fransa'da çok büyük bir ilgi uyandırdığını dile getiren Seyyid Ali Efendi, söz konusu kralın, Mu'tasım-Billah Muhammed'in halifeliği (hd. 833-842) dönemine kadar yaşadığını belirtmektedir. [Halife Me'mûn (hd. 813-833) şeklinde ifadesi gerekirdi.]

Eski rejimin son kralı olan ve idam edilen XVI. Louis'in büyük cediti Capet'in zamanında Fransa'nın sanayi ve çeşitli hüneler konusunda ilerlemeler kaydettiği, büyük binâlar yapıldığı, yol ve caddelerin genişletildiği ifade edilmektedir. Seyyid Ali Efendi daha sonra 650 yıllık bir atlama yapar ve Büyük Louis olarak anılan XIV. Louis'in dönemine (1643-1715) geçer. Sultan İbrahim ve Sultan II. Ahmed'in dönemlerine rastladığını belirttiği XVI. Louis döneminde Fransa'nın zayıflamaya başladığı tespitinde bulunur.

Fesadın yaygınlaşması ile ilgili olarak, saraylıların ve aristokratların sefâhate düşkün olduklarını, büyük paralar harcamak suretiyle saraylar, görkemli binalar yaptıklarını, hatta bunun için tefecilerden bile para aldıklarına değinen Seyyid Ali Efendi, Avusturya İmparatoru Joseph'in kız kardeşi olan Fransa Kraliçesi Marie Antoinette'in, Fransa'nın uçuruma sürüklenmesinde önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Seyyid Ali Efendi bu arada, düşünce ve eserleriyle Avrupa aydınlanmasında önemli bir yer tutan ünlü düşünürlerden J. J. Rousseau'ya göndermede bulunarak, kendisini halkı kışkırtan hainler arasında sayar. Rousseau ve Voltaire'i bozguncu zındıklar olarak gören devrin Osmanlı devlet ricâliyle aynı kanıyı paylaşır²⁸.

Comte d'Artois'nın başlattığı isyan hareketinin Duc d'Orléans'ın önderliğinde bir hareketle bastırıldığını, bu sırada kralın Paris dışında avda bulunmasının hayret uyandıran bir olay olduğunu, bu nedenle filozof ve vekillerden oluşan bir meclisin yeni bir kanun hazırladığını ve Fransız Krallığı adı altında yeni bir krallık ihdas edildiğini belirtmektedir. Daha sonra cumhuriyet sistemine geçilirken Jakobenlerin davranışlarını, kral, kraliçenin katledilişini hikâye etmektedir. Cumhuriyetle birlikte beş müdürlük (Directoire) ve bunlara yardımcı olmak için yedi nezaretin ihdas edildiğini belirten Seyyid Ali Efendi, müdiran-ı hamse olarak isimlendirdiği hükümet sisteminin çalışmasına dair bilgiler vermiştir.

Seyyid Ali Efendi'den (eşzamanlı Avrupa'ya gönderilen diğer elçiler gibi) ana görevleri olan diploması faaliyetlerinin yanında Avrupa kültürü ve bilimini iyice gözlemleyerek kanaatlerini

28 Seyyid Ali, Paris Risalesinde Voltaire için ihânet-guster ve Rousseau için bed-hû ibarelerini kullanmıştır. Sefaretnamesinde ise Voltaire için mahud, mel'un ve duzah-makrun (cehennemlik olasıca) kelimelerini uygun görmüştür. Voltaire'in *Zaire* isimli oyunu izleyen Seyyid Ali, bu piyesin her fırsatta İslamiyete saldırmaya çalışan bir adamın kurgusundan başka bir şey olmadığını belirtmiş ve Voltaire'e güttüğü nefret hislerini açıkça ifade etmiştir. "...ve ol dahi meydanda hayattan bî-nevâ olmuş diyerek ma'hûd ve mel'un Volter-i düzah-makrûn..." "... mel'un-ı merkûmun millet-i İslamiyyeye her ne tarîk ile mümkün ise iksâr-ı adâvet u düşmenî zımnında..." Bk. Seyyid Ali Efendi, *Sefaretname-i Ali Efendi El-Morevî*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi V, 3366, 34a. Seyyid Ali Efendi'nin Rousseau'yu "Russu nâm bed-hû", Voltaire'i "Volter nâm ihânet-guster" şeklindeki nitelemesi için bk. Risalenin çevriyazısı ve Küreli, agm., s. 187.

devletine aktarması beklenirdi. Kalemeye aldığı ve aşağıda Latin harflerine çevirisi sunulan bu risalesiyle muhtemelen söz konusu ikincil vazifesini yerine getirmişti. Böylece farkında olmadan Fransız İhtilâli'ne dair eser bırakan ilk Türk olmuştu²⁹.

Yazar Katkıları

Çalışmanın Tasarlanması	Yazar-1 (%80) - Yazar-2 (%20)
Veri Toplanması	Yazar-1 (%80) - Yazar-2 (%20)
Veri Analizi	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Makale Gönderimi ve Revizyonu	Yazar-1 (%40) - Yazar-2 (%60)

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir / The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.

²⁹ Yerasimos, *age.*, s. 28.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Name-i Hümayun Defterleri (A.DVNS.NMH.d), 9-363.

Hatt-ı Hümayûnlar (HAT), 267/15594

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA.e), 646-31.

Yazma Sefaretname Nüshaları

Süleymaniye Kütüphanesi: Reşid Efendi kitapları 630/5.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi: Veliyüddin Efendi (V) 3366.

Milli Kütüphane: Yazmalar A 3967.

Millet Kütüphanesi (Fatih): Ali Emiri Müteferrik 8142.

Süleymaniye Kütüphanesi: Hacı Mahmud Efendi Kısmı (Yahya Efendi Kütüphanesinden devredilen): No: 4890 (v. 24-40).

Araştırma ve İnceleme Eserler

Altunış - Gürsoy, Belkıs, "Seyyid Ali Efendi'nin Sefaretnamesi", *Erdem Dergisi*, C XII, No. 36, Mayıs 2000, s. 711-845.

Arıkan, Sema, *Nizam-ı Cedid'in Kaynaklarından Ebubekir Ratıb Efendi'nin Büyük Layihası*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.

Beydilli, Kemal, "Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 30, İstanbul, 2007, s.75-95.

Bişgin, Osman Nihat, *Seyyid Ali Efendi'nin Fransa Sefareti*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Bişgin, Osman Nihat, "The Embassy of Seyyid Ali Efendi to France (1797–1802): The Impressions of an Ottoman Diplomat on European Culture through his Sefâretnâme", *Gender And Diplomacy Women and Men in European Embassies*, Don Juan Archiv, Viyana, 2021.

Günay, Bekir, *Paris'te bir Osmanlı: Seyyid Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnamesi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2009.

Herbette, Maurice, *Fransa'da İlk Daimî Türk Elçisi, Moralı Esseyit Ali Efendi (1797-1802)*, çev. Erol Üyepazarcı, Pera Turizm Yay., İstanbul 1997.

Karaer, Nihat, "Abdürrahim Muhib Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1806-1811) ve Döneminde Osmanlı-Fransız Diploması İlişkileri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, S. 30, Ankara 2010, s. 1-26.

Karaer, Nihat, "Paris'te ilk İkamet Elçiliğimiz Kuruluncaya Kadar (1797) Osmanlı-Fransız Diploması İlişkilerinin Genel Seyri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, S. 28, Ankara 2010, s. 65-85.

Karaer, Nihat, "Fransa'da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1797-1802) Sürecinde Osmanlı-Fransız Diploması İlişkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C XXX/S. 51, Ankara 2012, s. 63-92.

Karal, Enver Ziya, “Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri”, *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

Karal, Enver Ziya, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1938.

Küreli, İbrahim, *Abdurrahim Muhib Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi (Küçük Sefaretname)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.

Küreli, İbrahim, “Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Risâlesi”, *İlmî Araştırmalar*, S. 5, 1997, s. 177-197.

Senemoğlu, Yavuz, *Vaka-i Cedid, Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar*, Tercüman 1001 Eser, İstanbul 1975.

Uçman, Abdullah, *Ebubekir Râtib Efendi'nin Nemçe Sefaretnamesi*, Kitabevi Yay., 2012.

Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, TTK, 1992.

Yerasimos, Stéphane, *Deux Ottomans à Paris, Sous le Directoire et L'Empire Relations d'Ambassade*, Sindbad Actes Sud, 1998.

İnternet Kaynakları

Breguet, Emmanuel, “Breguet Firması'nın Osmanlı İmparatorluğu ile İlişkisi”, *Breguet ve Osmanlı İmparatorluğu Sergi Kataloğu*, Kültür Bakanlığı, 2010. <https://tektaswatchesandjewelery.com.tr/publications/breguet>. Son Erişim Tarihi: 01.08.2022.

Çuluk, Sinan; “18. Yüzyılın Son Diploması Skandalı, Büyükelçi uyardı ama ‘eşek herif’ olmaktan yine de kurtulamadı”, # *tarih*, S. 40. <https://tarihdergi.com/18-yuzyilin-son-diplomasi-skandalı/>. Son Erişim Tarihi: 01.08.2022.

PARİS RİSALESİ'NİN ÇEVİRİYAZISI

Bismillâhırrahmânırrahîm

[1b]

Elhamdü lillâhi vahdehû ve's-salâtü ve's-selâmü alâ men lâ nebiyyun ba'de[hu]. Bu fakîr-i kesîrî't-taksîr iki yüz on bir senesi evâhîrinde cânib-i Devlet-i Aliyye'den hıdmet-i sefâret ile Françe'ye me'mûr ve tesyâr buyurulub Françe cumhûrunun makarr-ı hükûmeti olan Paris şehrinde müddet-i ikâmet ve hengâm-ı meksde şehir-i mezkûra dâhil ve hâricinde kâ'in ebniye-i cesîme ve cüsûr-ı metîne ve sâyir acâ'ibât-ı nâdire müşâhedesine mebnî mukaddemâ Françe'de hükümrân olan kralların miknet u yesârından nümûne ve yâdigârûnun üç yüz on bir sene mümted ve pâydar olan devlet ser-zede-i zuhûr olan âsâr-ı ihtilâl ve fesâd ve muhâceme-i erâzil ve eşhâs sebebiyle ne vechile bergeşte vü berbâd olduğu ve mûkız-ı fitne vü fesâd olan esbâb-ı zâhiriyyeden ba'zı gûne tahsîl-i vukûf olanlarının muhtasarca kaleme alınması tasvîb olunub ancak bir mukaddemededen lâ-büd olduğuna binâ'en Françe'de krallığın zuhûr ve hudûsünden bed' ve şurû' olunmak müvecceh görülmüşdür. Hazret-i İsbâ aleyhi's-selâm teşrîfi zühd-vücûd buyurmazdan mukaddem evâhîr-i ahvâl-i Benî-İsrâ'iliye'de ma'mûre-i dünyâ mil-i müte'addide-i küffâr-ı dalâlet-şi'âr istilâsından olub Avrupa vilâyeti takım takım kefere tarafından mazbût iken Françe memleketi şöhretiyle ma'rûf olan vilâyetlere dahi Gal nâmında mânend-i hayvân bir kavm îtân ve ol hengâm-ı nâ-fercâmda Bahr-i Siyâh sâhilinde mütemekkin olan kabâyil-i küffâr-ı dûzah-karârdan sûret-i husûsîde³⁰ katı vâfir üç yüz kâfir san'at-i harb ü rezmdede kefere-i sâ'ireden mâhir olmalarıyla Firenk lakabıyla şöhret urur etrâf u encâ ve bî-muhâbâ nehb-i emvâl tarİKasıyla rû-be-sahrâ ve memâlik-i Lehiyye âteş-zen-i fenâ vü ta'addî Nemçelü vilâyetine duhûl ve bî-tekellûf zabt u istilâ ve ekserîsi ol havâlîde ihtiyâr-ı sükûn ve îvâ edüb onlardan birazı dahi Françe vilâyetine gelüb ikâmet ve karâr ve Françelü behâyim gibi bir kavm-i nâ-fehm ü iz'ân olduklarından mârru'z-zikr firenklerden harb ve darb san'atını ta'allüm ve tahsîl ve kesret-i ihtilâl hasebiyle kavm-i vâhid olmalarıyla Françelünün kadîmî

[2a]

şöhereti olan Gallık mahv u mülgâ firenk ta'bîriyle şöhret-simât oldular. Bir vakitden sonra Roma çâsârı 'unvânıyla zuhûr eden Românîler devleti kuvvet u miknet-i külliyyeye mâlik ve Avrupa diyârından olan memâlik-i Nemçe ve İtalya ve Felemenk ve Françe ve İspanya ve diyâr-ı Afrikıyyenin Bahr-i Sefîd tarafında olan vilâyetlerini ba'de'z-zabt memâlik-i merkûmeyi eyâlet eyâlet tefrîk ve çâsâr tarafından nasb olunan müdür ma'ıyyetine ol eyâletin söz sâhiblerinden bir kimesne intihâb ve a'yân nasb edüb müdüre terfîk ile taht-ı nizâma rabt u tensîk olagelmışdi. Mürûr-ı dühûr u ezmân ile her tarafın i'nâtlarına servet u yesâr-ı âşikâr ve mesfûrlar dahi sâ'ir nâsdan müstesnâ ve mümtâz olmak zu'muyle tedârük-i emlâk u akâra sâlik ve refte refte maksad ve merâmlarına nâ'iliyet ile her biri kuvvet-i mâliyyeye mâlik olmuşdu. Roma çâsârları set-ber-set bî-îmân ve tesvîlât-ı şeytâniyyeye mutâba'at ile tuğyân idüp müddet-i hükûmetleri ümîd-i medîd ve ahd-i ba'id ise de vakit vakit beynlerinde vukû'-yâfte olan nifâk ve ihtilâl ve fiten-i adîde u şikâk sebepleriyle katl-i nüfûs ve sefk-i dimâda isrâf ve mütehâyiz u mütemeyyiz olan ricâlin fukarâsıyla hey'et-i devlet gâh bi'l-isti'mâl-i çâsârlık

30 Metinde "sûret-i lüsûsîde" şeklinde geçmektedir.

ve gâh hüçûm-ı nâs ile cumhûriyete tasliyet ile ol havâlî vîrân ve âhir-i kâr imparatorluk ün-vânını i'lân eyledikleri hengâm-ı zulmette Hazret-i İsâ salevâtu'llâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyh, şeref-zuhûr olup âlem-i sûret-i diğerde rû-nümâ ve arâzî-i mukaddesede tevhîd-i merâhil ve i'lâ-yı zâhir u a'yân ve gerdenkeş-i 'ısyân olan usât u bugât kefere-yi serâsime ve hayrân ve husûsen cihân-girlik iddi'âsıyla mülûk-i kefereye rûchân zu'munda olan Roma imparatoruna mûcib-i vahşet-i firâvân olmuş iken reh-nümûnu idbâr ve karîbi-i İblis muhîl fitne-kâr ile ke-limât-ı kurenâ-yı gavâyet-şî'âra meyl ve rûkûn tarîka-i küfr u dalâlet-nümûn izhârına meftûn olup ba'dehû havza-i hükûmet ber-mazarratında mütemekkin ahâlîden kendi ihtiyâr ve rızâ-sıyla tevhîd-i Bârî'yi ikrâr ve kabûl-i

[2b]

dîn-i Mesîhiyyede pâydar olanlara bî-hadd u şümâr cevri u ezâ birle merâsim-i zamîme-i ferââtine li müceddedin ikâ, âdemleriyle nüfûs-ı kesire telef ve ifnâ ve ahâlî dahi muhâfaza-i nefis zımnında mezheb ve âyini ketm u ihfâ ve bu takrîb zulm u asefden halâs ve rehâ ve zuhûr-ı müreccah terakkub ve bînâ idiler. Nâmı sûr-ı İstanbul olan Kostantiniyye'nin aslı Françelü olup Roma İmparatoru hademesinden ma'dûd Françe eyâletinin âvâresine me'mûr olduğu vakitlerde Roma imparatoru Mîlâd tarihinden olan üç yüz altı senesinde bilâ-vâris mürd u helâk olmak mülâbesesiyle mersûm Kostantin'e mahlûl olan Roma İmparatorluğu'nun tahsîli vesâ'iline bezl-i nakdîne-i efkâr ve mâyedâr-ı miknet u yesâr ise dahi hâricden imparator ve kral olmak müşkiline ve mu'âvenet-i âmmeye muhtâc idüğü âşikâr olduğunu tedebbür ve teyakkun etmeğin hâlik Roma İmparatoru ve eslâfından ahâlî-yi memleket dilgîr ve müteneffir ve mümâna'at-ı mutâba'at eyleyen Mesîhiyyeden dilteng ve mütefeccir olmalarıyla verâ-i perde-i hafâda fırsat-bîn olan nasârânın celb u te'lifleriyle merâm u maksûdu hâsıl olacağı nakş-i süveydâ-yı zamîrî olmuş ise de ahâlîyi te'mîn ve te'lif mutlakani bi'n-nefs tenassura mütevakkıf olmağla Françe müdürü iken âyîn-i nasârâyı ihtiyâr ile ıyâl ve eşlerini memnûn ve minnetdâr edüb tâ'ife-i merkûmeden bi'l ittifâk mersûma küllî mu'âvenet ve imdâd ve mersûm Françe'de iken imparatorluğuyla dilşâd olmuş idi. Bir müddet mürûrundan sonra asâkir-i külliye cem' u istishâb ve dilriyye-i azîme ile Roma şehrine teveccüh ve mesned-i imparatorî-ye ku'ûd ile kâmyâb oldu. Lâkin mersûm imparatorlar hânedânından olmayub hâricden zor-ı bâzû-yı tagallüb ile zuhûru Roma'da erbâb-ı hayırdan olan ricâlin menfûru olup şürûr-ı hassâd ve bed-hâhân-ı bî-iştibâh derkâr ve eslâfı Roma imparatorları gibi şehir-i merkûmda ihtiyâr-ı ârâm u ikâmeti encâm-kâr-i hudûs-i fiten u âşûb ile rahnedâr olacağını tefekkür ve

[3a]

teyakkun ve avâkıb-ı hâli endîşe u tefattun itmeğin ve diyâr-ı Leh taraflarında ba'zı gûne nizâm olmak bahânesi îrâd ve şehir-i merkûmdan nakl-i kâr u bâr ve Nemçe ve Eflâk memâlikini geşt ü güzâr ve ba'zı şehir u âsâr-ı yâdigâr iderek Rumeli tarafına kadem-nihâd olup fimâ-ba'd Roma şehrine avdetden me'yûs ve nâ-ümîd olmağla cây-ı ârâm olacak bir mahall-i zîbâ arzûsuyla tıbk-ı beyâbân u sahârâ ve İstanbul'un mevki'ine vusûlünde âsâr-ı binâ nâ-yâb u ma'dûm ancak sarây-ı cennet-pîrâ-yı hümâyûn olan mahall-i dil-küşâde ba'zı gûne mahâzin ve büyütdan ibâret Vizantiyo³¹ nâmıyla bir sagîr kasaba olup ancak kazâ-yı İstanbul bir cây-ı gâm-zedâ ve meskân-ı letâfet-ihtivâ ve husûsen bahrinin iltikâsıyla ceyyidü'l-hevâ ve

31 Vizantiyo ifadesi ile Bizantion, günümüzde İstanbul'un Sultanahmet civarı kastedilmektedir.

ferâh-intimâ olmak mülâbesesiyle mersûm mertebe-i mübâlağada pesend u tahsîn edüb tarh-ı benâna ez-dil u cân arzû-mend u hâhân olub ancak yalnız kendü re'y ve tedbîriyle mahall-i merkûmu ihtiyâr ve binâ ve âsâr-ı ihtirâ hâric-i uhde-i nüfûz ve i'tibârî olmak mülâhazasıyle şeyâtîn-i ins olan tâ'ife-i dehâ-bînden istifsâr ve zümre-i mezmûn-ı mezbûreden sâhte ve perdâhte rü'yâlar inşâdı ile Nasârâ kavmini binâ-yı şehre terğib ve igrâ eylemelerinden nâşî amele ve binâ tedârikine kıyâm ve İstanbul sûrunun binâsına bi'l-ittihâd ikdâm-ı tâmm u hâhişî üzere binâsı karîn-i hitâm oldukda milâd târîhinden olan üçyüzyirmisekiz senesinde Roma devletini Kostantiniyye'ye nakl u bast kâlîçe-i ikâmet ile Roma şehrini külliyyen ferâmûş ve terk eylemişdi. Bundan sonra mersûm ve ahlâfî imparatorluk ünvânıyla İstanbul'da karâr ve zîr-i zabtlarında olan Rumeli ve Nemçe ve İtalya ve Françe ve İspanya ve Cezâ'ir-i Bahr-i Sefid ve Anadolu'da dahi bir tarafı Bağdâd'a ve bir tarafı Mısır ve Şâm'a muntehî olan memâlik idâresiyle güzêrânde-i evkât oldular. Ba'de bu'din imparatorlardan biri hâl-i hayâtında memâlik-i merkûmeyi "şarkıyye" ve "garbiyye" nâmıyla tefrîk ve tahrik ve birer oğluna ihâle ve tefvîz ve ba'de-helâkihî mesfûrların biri İstanbul'da ve diğeri Roma'da

[3b]

mekân-ı imparatorîde mekîn olub ancak galebe-i hıkd u hased sebebiyle beynlerinde zuhûr-ı nefsâniyet ve refte refte evlâd u ahlâflarına sirâyet ile iktisâb-ı şiddet itmekle aceze ve zîr u sitân olan re'âyâyâ mücib-i keder ve zucret olduğundan gayrı, mürûr-ı zamân ile kuvvetlerine dahi kesr u fütûr îrâs ve zuhûruna binâ'en ba'zı memâlikde zorba ve hâricîler peydâ olup ez-cümle Françe ve İspanya vilâyetinde a'yâniyet ünvânıyla emlâk u akâr tedâriki ve vücûh-ı sâ'ire ile dest-mâye-i vüs'at u yesâr tahsil edenlerden her biri kanlı servet ile imparator ve emsâline akrân ve misil zu'muna zâhib olmalarıyla İspanya müte'ayyinleri def'aten fekk-i rakabe-i itâ'at ve her biri birer eyâlet zabt idüb Françe'de dahi müdür ma'ıyyetinde olan Kluv³² nâm a'yân kesret-i a'vân u ensâr ve vefret-i mâl u yesâr mu'âvenetiyle milâd târîhinden olan dört yüz seksen iki senesinde Roma imparatoru itâ'atinden gerden-keş ve tahallûf ve ittifâk-ı ahâlî müstakilce ruva³³ ya'nî kral olmağla Françe'de ibtidâ kral olanların evvelidir. Mersûm sâ'ir Françe eyâletleri ahâlîlerini dahi celb u zabt u teshîre mübâderet ve krallık sûretlerine iktizâ-yı vakt u hâl ile tanzîme himmet etmiş idi. Mersûmdan sonra ahlâfî üç yüz iki sene yalnız Françe'de hükümrân ve ba'dehû Avrupa'da meşhûr olan Şarlman³⁴ nâm imparatorun cediti Pepen³⁵ nâm a'yân zuhûr ve ittifâk-ı âmme ile Kluv'un neslinden olan kral hal' u def' ve mesfûr Pepen, câ-nişîn-i krâlî ile mesrûr olub yedi yüz elli bir târîhinde makâmında mekîn ve biraz vakitden sonra ahfâdından mârru'z-zikr Şarlman yedi yüz altmış altı senesinde makâm-ı mevrûsesine ku'ûd murâd eylediğinde mersûma muhâlefet edenler Paris'de mevcûd bulunmalarıyla mersûm asker ile Paris'i muhâsara idüb mukâbele olarak muhâsaranın vakti mümted ve mahsûrlara muzâyaka-i külliyyeden fütûr gelmekle mersûmun galebesine sebep olub zikr olunan muhâsarada

32 Clovis I (hd. 482-511); Fransa'nın ilk Hristiyan kralı.

33 Fr. Roi.

34 Charlemagne. (hd. 768 -814).

35 Pépin. (hd.751 -768).

[4a]

çekilen mihen ü meşâk elyevm zebân-zed-i havâss u avâmdır. Ba‘zı mevâni‘-i kavî-çehre per-endâz-ı zuhûr olmağla nîrûy-ı gayret u himmet ve ibrâz-ı dest-bürd u şiddet ile mevâni‘ ve rukebâyı def‘ u izâle ve mesned-i krâliye ku‘ûd eyledi. Mersûm hadd-i zâtında mütehevvir ve bâlâ-pervâz olduğundan Françe Krallığı’na ‘adem-i kanâ‘at ve İspanya ve Portugal ve Roma ve İtalya ve Nemçe ve Felemenk memâlikine zafer-yâb ve Roma İmparatorluğu ünvanını dahi iktisâb eyledi. İstitrâd: ³⁶ Târîh-i hicriyenin yüz elli sekiz senesinde hulefâ-yı Abbâsiyyeden Ebû Ca‘fer Mansûr-ı Devânîkî mesned-ârâ-yı hilâfet olup mersûm Şarlman dahi imparatorluk ile işihâr ve zuhûr etmekle Endülüs vesîlesiyle halîfe-i müşârun-ileyh ve hilâfî olan hulefâ ile iktisâb-ı âşinâyî ve ülfet ve birbirlerine ihdâ-yî tuhaf u nevâdir ile izhâr-ı miknet ve te‘kîd-i muhabbet edip hattâ Hârûnû’r-Reşîd merhûm evân-ı hilâfetinde mersûma bir kıt‘a çalar sâ‘at ihdâ eylediği ve ol vakte kadar Françe’de bu makûle bir tuhaf meşhûr olmadığından herkese mûcib-i hayret olduğu târîh-i efrenciyede mestûrdur. Mersûm dirâz-ömr olmağla Mu‘tasım Billâh Muhammed’in hilâfeti vaktine dek mu‘ammer olmuşdur. Ba‘de helâk müddet-i medîde Roma İmparatorluğu ahlâfında müstekırr u pâydâr olmuş iken ahlâfından olan imparatorun biri hâl-i hayâtında İspanya Krallığı’nı bir oğluna ve Roma İmparatorluğu’nu bir oğluna tevcih ve tefvîz ve her birini cây-i hükûmetine temkîn ve tahsîs edüb helâkinden sonra mesfûrlar keyfemâ-yeşâ’ memleketlerine mutasarıf oldular. Lâkin âdet-i dehrden olan adâvet-i cibilliyeye beyenlerinde peydâ olub ahlâflarına dahi mevrûs olmağla birbirlerinin zevâl-i mülk ve devletine bâdî oldukları meşhûrdur. Her ne hâl ise mersûmun ahlâfî dahi iki yüz otuz altı sene vâdî-i kâmrânîde revân ve âher kâr-ı inkırâz ile bu def‘a maktûl Kral Onaltıncı Luiz’in cediti Capet ³⁷ nâm a‘yân ol vakitte cümleden ziyâde sâhib-i nâm ve ünvan olduğundan bi‘l-ittifâk dokuz yüz seksen yedi târihinde mersûm krallık ile kâmrân olub mersûm ve ahlâf-ı Françe ahâlîlerini terbiye ve sanâyi‘ ve hünere teşvîk u igrâ ile fenn-i hünerde zî-behre ve şehri Paris ve sâ‘ir mahallerde ebniye-i cesîmeler binâ

[4b]

ve tarîk ve câddeleri tevsî‘ ve hemvâre iderek Françe’yi ma‘mûr ve zabt ve idâre-i masârif ile binâ-yı hânümân-ı devleti takviyede sa‘y-i nâ-mahsûr ederler idi. Ahlâfından bin altı yüz kırk üç senesinde câ-nişîn olan Büyük Luiz nâm kral müddet ü zamânında fûnûn u hüner revâcdâr ve evvelkilerden ziyâde sanâyi‘-i acîbe ihtirâ‘ıyle Françelü’yü mâyedâr işhâd edüb imâret-i memleketden resîde-i hadd ü kemâl olmağla mersûm gâyet mütehevvir ve cesûr olub kuvvet u yesâr ve asker u ricâl-i bisyâra i‘tinâ ile bidâyet-i zuhûrundan ateh ü herîmine dek İspanya ve Nemçe ve İngiltere velhâsıl Avrupa düveliyle mütemâdî berren ve bahran iltizâm-ı kârzâr ve imtidâd-ı harb u rezm müstelzim-i masârif-i bî-şümâr ve harâbî-i vilâyet ü diyâr olduğuna binâ‘en Françe devletinin kuvvetine îrâs-ı tedennî ve noksâna bâ‘is olmuşdur. İstitrâd: Kral-ı mersûm sandâlî-nişîn-i krâlî olduğunda ecdâd-ı izâm-ı merâhim-ibtisâm-ı hazret-i şâhânededen merhûm ve mağfûrunleh Sultân İbrâhîm Hân tâbe serâhu hazretlerinin zîver-ârây-ı taht-ı devlet ü ikbâl olub fîmâba‘d yetmiş iki sene krallığı pâydâr ve devr-i bî-cevr-i Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis tâbe serâhu zamân-ı zafer-ünvanlarından olan bin yüz yirmi yedi senesi mürd ü helâk olmuşdur. Berminvâl-i muharrer tehevvir-i nâgehğîr ile kuvây-ı devlete za‘af ve fûtûr

³⁶ Metinde “İstitrâd”.

³⁷ Metinde “Katpek”.

ârız ve zuhûr etmiş iken mersûmun helâkinden sonra câ-nişîn olan ahlâfı dahi hevâ vü hevese mutâba'at ve umûr-ı devlete ve mesâlih-i âmmeye müşâreket ve müdâhaleleri sitem-i helâhil hükmünde olan tâ'ife-i nisvâna izhâr-ı müsîl ü ruhsat ve recâ ve şefâ'atlerine ve umûr-ı devletden olan mültemesâtlarının is'âfına mübâderet ve ruhbân tâ'ifesine dahi irâ'e-i mezîd-ruhsat birle bir taraftan nisvân-ı bî-iz'ân ve bir taraftan ruhbânân-ı hıyânet-nişân merâhimesiyle rû-nümûd olan ahvâl ve girdâr-ı nâ-şâyesteden başka bu kadar eşhâsı iltizâm-ı mâlâ-yülzem vâdîleriyle tatyîb ü âmâl ü emniyyeleri husûliyle taltîf ve te'lîf, havsala-i iktidârdan hâric olduğunu 'adem-i derk ve iz'ân ve her bir kral eslâfı isrine iktifâya şitâbân olmağla

[5a]

bu bâbda ihtiyâr olunan tekellüfât-ı abesiyye kâl u kaleme gelmeyecek mertebelerden efzûn-ı masârif-i peyâpey ile binâ-yı devleti harâb ve kralların şeref ü terefleri ricâl ü kibârına sirâyet ederek her biri hâline göre isrâfâta müsâra'at eyledikleri ve krallar irâd ve masârif-i devletden bîhaber zevk u safâ ile vakit-güzer ve kâffe-i umûru başvekîl olanlara tefvîz ve ihâlede musırr olmalarıyla devleti iz'âf ve berbâd eyledikleri bî-iştibâhdır. Françe kralları sâlifü'z-zikr Capet zuhûrundan olan dokuz yüz seksen yedi senesi târîhinde bin yedi yüz doksan üçle sene-i hicriyeden olan bin iki yüz üç senesinde sekiz yüz beş sene bi't-tûl ve'l-arz hükümrân olan krallık rû-nümûn olan nakş-i garîbü't-timsâl muhâcemesiyle karîn-i izmihlâl ve inkırâz olub ba'dehû suver-i gûnâgûn ve eşkâl-i bukalemun misillü zuhûrât-ı acîbe ve vukû'ât-ı garîbe yüz göstermişdir. İki bin sene mukaddem Roma devletinde vukû' bulan cumhûriyete takayyüd ve Françe devletini dahi bu mukaddemâta temhîd eylediler. Esbâb-ı zuhûr-ı fiten envâ'-ı müte'addideden neş'et etmiş olmağla ziyâde meşhûr ve müte'ârif olanları ihtiyâr olundu. Der-beyân-ı zuhûr-ı fesâd: Françelü'nün bidâyet-i zuhûrunda a'yânlık ünvanını kesb edenlerin herbiri emlâk-i müntefi' bahâ ve akârât-ı kesîretü'l-cedevîyi ber-vech-i mülkiyet zabt ve hânümânına hasr idüb ba'de hâzâ krallık ünvanı zuhûrundan sonra krallardan evlâd ü iyâl ve ahibbâ ve etrâfını mürüvvet ile behredâr etmek irâdesiyle emlâk ve ziyâ'ı ber-takrîb ve ba'zan ırs ile zabt ve anlar dahi evlâd ve ahfâdlarına hasr ve celis ider olup zamânlarında mu'teber dutulan kâ'ide-i darra mücebince ol makûle emlâk ve akâr birden beyne'n-nâs devr ve mütedâvil olmak emri müte'assir idüğü âşikârdır. Zikrolunan kâ'ide budur ki, emlâk ve akâr ashâbından biri mürd ü helâk oldukda faraza beş evlâdı bulunur ise mesfûrun hânedânını teşettüt ve perîşânlıktan sıyânet zu'muyle hâne ve emlâk ve akârın ancak büyük bulunan veledine i'tâ ve dîgerleri mahrûm ve bî-nevâ olub zükûrdan olur ise tarîka-i zemîme-i ruhbâniyeti veyâhûd Malta kavaliri³⁸ veyâhûd kral-zâde hizmetkârlığını

[5b]

ihtiyâr ile tahsîli sedd-i ramak ider. İnâsdan olur ise anlar dahi kızlar menâşîrine varub üftân ü hîzân güzârende-i evân olurlar idi. Binâberîn karındaşları mütereffih ve memnûn ve bundan iflâs ile derbeder ve zebûn olmalarıyla ve Françe kralları ruhbân tâ'ifesine fart-ı rağbet ve Roma papalarına dahi mezîd-i itâ'at ve inkıyâdlarından nâşî vakf nâmıyla Françe memâlikinin rub'u mikdârı kenîsâlarda merbût ve mahbûs ve imtiyâzât-ı adîde ile nemâsından mahrûm ve me'yûs olması vâridât-ı hazînenin kesr ü noksânına bâdî olduğudur. Ve sonradan gelen ashâbı

38 La Cavalerie de Malte: Malta Şövalyeliği.

hired ve isti'dâd-ı emlak u akâr, değil bir hâneye mâlik olmak "es'abün min hartin ilkitâd"³⁹ meseline hâlete istihâlede asîr ve her ne kadar erbâb-ı hüner ve liyâkatden olsa mâdemki kişi-zâdeler neslinden olmaya, tahsîl-i pâye ve ünvân ve nâ'il-i servet u sâ mân ile kâmrân olmak nâ-mutasavver olmağla bu makûleler zikrolunan mağdûr kişi-zâdeler ile hemderd u hemhâl olduklarına binâ'en elden ve dilden ve kalemden geldiği mertebe Françe devletine bedhâh ve türlü türlü resâ'il mücibetü'l-fâd tahrîr ve neşr ile avâm-ı nâsa ta'lîm-i fitnede üstâd olduklarıdır. Halbuki bu makûle resâ'il u akvâl kralların manzûr ve ma'lûmları oldukça fart-ı gâflet ve tesâmühden nâşî ta'bîrât-ı râyika ve tedbîrât-ı fâ'ikalarına anlar dahi âferîn-hân olurlar imiş. Ber-minvâl-i muharrer Françe memâlikinin bir mikdârı kenîselerde ve kusûru kral ve kişi-zâdegânda mahbûs ve bunlar dahi ifrât mertebe sefâhete münhemik ve me'nûs ve kral olanlar dahi yemîn ü yesâr ve hâl-i avâkıba 'adem-i tedebbür ü efkâr ile telefât-ı külliyyeden olan ebniye-i cesîme inşâsı ve dil-rubûde oldukları eşhâsa bî-ma'nâ külliyyetlü masârif ile saraylar ve hâneler binâsı ve hadd ü kıyâsı olmayan telef ü seref takrîbiyle mukannenât-ı mu'ayyene vefâ etmedikçe gûnâ-gûn rûsûm ve avâ'id ihtirâ' ve ahâlîden bi'l icbâr tahsil ile cânlarından bizâr edüb bu dahi adem-i vefâ ve umûr-ı mâliyyede müstahdem olan yâdigârlar ifâde-i ahvâl-i sahîhadan dâmen piçîde ve ibâ ile vaktini hoşça geçirmek zu'muna ittibâ'a mütemevvil

[6a]

âdemlerden murâbahalu akçe istidânesinin derîçesini bâz u küşâd ederek âher kâr mukannenât-ı mu'ayyene-i murâbahaya adem-i vefâ derecelerine resîde ve maktûl kral bîçâresi dirâyet ve fetânetden berî olub akıl ve re'y ve ihtiyârı iyâli kraliçede olmağla mersûm Nemçe İmparatoriçesi Mariye Tereza'nın⁴⁰ kızı⁴¹ ve İmparator Yozef'in⁴² hemşiresi olduğundan el-'uhdetü ale'r-râvî Françelü'nün zan ve intikâli üzre Françe devletinin kal' u kum'una bâdî olacak sefâhet-i bî endâze sülûkünden gayri hîl ü hud'a mukaddemâtıyla cem' ve iddihâr eylediği nukûd-ı vefîreyi birâderine irsâl eylediği havâdisi vükelâ-yı Françe'ye mûris-i hayret ve melâl ve evâhir-i hâlde ve âhır Mâliye Vekîli bulunan Neker⁴³ nâm kimesne mersûmeden ba'zı gûne dilgîr olub metâlibât-ı tâkat-güdâzîsine adem-i tahammül ve istibâr ve aralıkda imsâk ve tasarruf-ı vücûhâtını kral-ı mûmâ-ileyhe ifâde ve ihtâr itdikçe kral muktezâ-yı humk u belâheti ve kraliçeye fart-ı muhabbet ve alâkası sebebiyle isgâdan iğmâz itmekle mesfûrun gerek sûret-i sadâkatde kraliçeyi nifâk etdiği mersûmeye lede'l-aks adâvet-i kadîmeyi tecdîd ve hakkında vird-i nâ-revâ tedârükü mukaddemâtını temhîd eylediği mesfûrun ma'lûmu oldukda sûretâ sadâkat ve kralın adem-i idâresiyle netîcesi hiyânet olarak kralın hadd-i nâ-ma'lûmu olmayan îrâd ve masârifâtın defterini tenkîh ve masârifât her hâlde gâlib ve ezîd olub fimâ-ba'd vergü ve resm ihtirâ'ına mahal ve çâre olmadığını akvâl-i müdellele ile şerhler ta'lîk ve krala lede'l-arz kral müstağrak-ı lücce-i hayret ü infî'âl ve mesfûrdan bu bâbda çâre-cüvâ oldukda eslâf-ı krallar vakitlerinde olageldiği üzere Françe memâlikinin ahâlî ve vücûhundan vekîller gönderilüb cümle ile bi'l-ittifâk bir nizâm verilmek iktizâ eder deyü tedbire ve kral dahi re'y ve kraliçeden sâde olmak hasebiyle mesfûrun re'yine mutâba'at ve her vilâyetin üç sınıf ahâlî-

39 (اصعبُ من خرطِ التقاد) "El ile geven dikenini yapraklarını sıyırmaktan daha zor."

40 Maria Theresia (1717-1780).

41 Kasededilen Kraliçe Marie Antoinette'dir (1755-1793).

42 İmparator II. Joseph. (hd. 1765-1790).

43 Jacques Necker (1732-1804).

sinden münâsib vükelâ intihâb ve Paris'e irsâl ve izhâb olunmak bâbında etrâfa tenbîhnâmeler irsâliyle sükkân-ı vilâyeti âgâh eylediler.

[6b]

Zikrolunan esnâf-ı selâse kişizâde ve ruhbân ve biri dahi vasat-ı hâl olan ahâlîlerdir. Kral-ı mûmâ-ileyhin küçük birâderi Kont Dartua⁴⁴ kral 'ammizadelerinden Dük D'Orliyan nâm yâdigârlar krala cibillî 'adâvet ve husûmet ve her biri sevdâ-yı krâlî ile sermest olub bu takrîb mersûmân beyninde nâ'ire-i münâferet ve adâvet işti'âl etmekle bir taraftan cem' u ihtisâd üzere olan ahâlî ve vükelâ müzâhamesi muhâcemeyi müntic ve krala vehâmeti mûcib olacağını tefekkür ve mülâhaza ve mukaddemâ Françe nizâmına dâ'ir feylesofân tâ'ifesinden bu bâbda tahrîr-i tedbîr idenleri çokdur. Lâkin eşheri Volter nâm ihânet-guster ve Russo nâm bedhû vesâ'irenin neşr ve işâ'a etmiş oldukları resâ'il-i fiten iştimâlde ta'lîm ve tavsiye olunan vesâyânın iktizâsından dahi âmâde-i reddiye olmak mutâla'âtıyla her biri âgûş-ı mahtûbe-i dilkeş hîrâm-ı merâm sevdâsıyla terk-i râhat u ârâm ve istihsâl-i esbâb-ı sühûletini mü'eddî olur tedâbîr-i râ'ika a'mâlîne pîçîde-dâmân-ı ihtimâm ve mersûm Kont Dartua yâdigâr-ı ser-i kârda olan kişi-zâdegânı emr u re'yine râm ve mesfûr Dük Dorleyan⁴⁵ dahi feylesof tâ'ifesinden olan vasat-hâl kişi-zâdelerini tarafına imâle ve celbe sa'y-i tâm ve nihânî biçâre kralın hal' u izâlesi mukaddemâtını temhîd ve icrâya sarf-ı dikkat-i mâlâ-kelem eylediler. Bu misillü umûr-ı 'azîme her ne kadar ketm u ihfâ ile uğraşıla, "Lâ bûdde küllü sırrın câveze'l-isneyni şâ'." ⁴⁶ mazzûnunca ba'zı mertebe şüyû' vesâ'ir emârât-ı hafîyye ile başvekîlin karîn-i zihin ve şu'uru oldukda kazıyyenin usûl ve fûrû'undan bahs etmeyerek Dük Dorleyan'ın bir sâ'at evvel ve bir dakîka mukaddem habs ve tengnây-ı 'ademe îsâlî vâcibâtını üslûb-ı hakîm ve tavr-ı mergûb-ı gayr-i sakîm ile krala arz ve mesfûrun izâlesi akîbinde Onbeşinci Luiz⁴⁷ vaktinden berü Fransa kralları ekserî Paris'i terk ile Versalya⁴⁸ Sarâyı'nda meks ederler idi. Kralın muhâfazasıyla meşgûl olan otuzüçbin nefer asker istishâb ve şehri Paris'e varılıb etrâfından tecemmü' eden erâzil ve eşhâs def' ve tard olunmak tedâbîr-i hasenesini lede'l-irâd kral-ı mûmâ-ileyh cevâbında dursun bakalım bir kaç gün mülâhaza edelim ve kraliçe ile dahi söyleşelim diyerek böyle maslahat-ı

[7a]

hayriyeyi âvîze-i mismâr-ı ihmâl ve tesâmuh ve me'lûf ve heveskâr olduğu sayd-ı nahcîr sevdâ-yı abîsesiyle beyhûde bilâ-tedbîr evkat-güdâz olması kazâ-i mübremin nâ-çâr zuhûr-ı esbâbına medâr-ı sarîh oldu. Nakl-i sahîh ve rivâyet-i sarîha göre kral-ı mûmâ-ileyh başvekîl nesâyihıyla amel ü hareket ve mesfûrun habs u izâlesine ve izhâr-ı celâdet ve ibrâz-ı âsâr-ı merdânegî ve sarâhat birle Paris'e azîmet ve ictimâ' eden hazele-i avâm u evbâşî izâle ve def'e himmet etmiş olsaydı sühûlet u âsânî sûretiyle fitne mündefî' ve perîşân olub kendi mesned-i hükûmet-i krâlî pâydâr-ı bâ-ünvân olacağı müttfekun-aleyh-i erbâb-ı akl u iz'ândır. Kral-ı mûmâ-ileyhin kazâ-yı nâgehânî sebebiyle bî-akl u şu'ur olarak müsâmaha ve ihmâlî

44 Comte d'Artois, (1757-1836) 1825 yılında X. Charles olarak Fransa Kraliyet tacını giymiştir.

45 Duc d'Orléans.

46 (لا بد كل سرر جاود الاثنين شاء) "Hangi sır dudaktan çıksa muhakkak şüyû' bulur."

47 Louis.

48 Versailles.

ve asl ve rütbe-i gâyet ve bâlâda mastûr esnâf-ı selâseden gelmiş ve gelecek ve gelenin i'dâ-dı kişizâdelerden iki kat ve evsat-ı nâsdan bir kat olmak gerekdir. Mukaddemâtını mesfûr Kont Dartua tarafgîrleri izhâr ve mağlata ile fesâd u fitneye derkâr olduklarında mesfûr Dük Dorleyan müttelikleri sâ'ir nâs mu'âvenet ve muzâheresiyle mesfûrların mağlatasına dilîrâne mukâbele ve mücâdele ile âher kâr bi'l-cümle Françe memâlikinde bulunan kişi-zâdelerin kişi-zâdelikleri min-ba'd mahv u izmihlâl olunmak üzere îrâd olunan ahvâl esâfil-i nâs ve sâ'ir ahâlînin tıbk-ı hâzır-hâh ve matlabları olmağla umûmen kabûl ve tayy-ı tûmâr-ı ünvân kişi-zâdegândan her biri sa'y-i mevfûr eylediklerinde Kont Dartua mağlûb ve menkûş ve etrâfi olanların re'y-i reddiyeleri ma'kûs olub her biri halâs-ı nefis ile meşgûl olmağın mesfûr dahi ihtimâl-i gezend u mazarrat mülâhazasıyla Paris'den firâr u gaybet eylediği mütevâtir oldukda avâm-ı nâs gulüvvden behre vü lezzet hâsıl etmeleriyle ta'lîm-i üstâdân-ı şeyâtîn-i mütteşân⁴⁹ ile bâ-cem'iyet-i azîme Versalya'ya varub kral sayd u şikârda bulunmağla da'vetine gidenler avdet edinceye dek tâ'ife-i merkûme krala mahsûs sâlifü'z-zikr askerî neferâtını taraflarına celb ve imâle eylediler. Kral dahi

[7b]

sayddan avdet ve keyfiyetten âgâh oldukda fırsat fevt olub mağlûb olmağla tuvanturaklı ta'bîrât ve kelimâtın seng-i hârâdan saht olan kulûb-i nâsa mutâba'at u râm ve icbârlarına mebnî Paris'de vâki' Tüleri⁵⁰ Sarâyı'na evlâd u iyâliyle nakle ihtimâm eyledi. Bu aralıkda feylesof ve vükelâdan müretteb bir meclis-i ihtirâ' u îcâd ve Françe nizâmına dâ'ir kânûn-ı cedîd olmak üzere bi'l-müzâkere râbita-bend olan tertîbâtın kuvvetden fi'le getirülüb kralın kabûliyeti ile te'kid u şedîd mutâla'ası ve kral kabûlünden sonra gâ'ilenin def' u izâlesi mülâhazasına binâ'en ve kral harbiye ta'lîmhânesi pîşgâhında kâ'in Şan de Mars⁵¹ kazâsına geleceğine ibtinâ'en vasat-ı meydânda kral iskemlesi için toprakdan bir puşte ihdâs ve inşâ ve kral nizâm-ı cedîd te'kidîyle cüsûr-i atıkadan mürûr etmemek şivesiyle kayık ve geçid üzerine tiz elden ahşâbî ve ba'dehû kârgîr olmak üzere bir kıt'a nev-cisr binâ edüb kral dahi bi'l-cümle vükelâ ve kalantoran ve sâ'ir nâs ve avâm-ı ke'l-hevâm meydân-ı merkûmda küncâyış mertebelerinde ictimâ' ve teharrüb ve ihtîşâd ve kralı Françe Krallığı'ndan azl ve Fransız Krallığı ünvânıyla müceddeden iclâs ve ik'âd ve âyînleri üzere du'âdan sonra nizâm-ı cedîd sahîfesini ibrâz ve îrâd ve kral dahi a'yûn-i nâsda kabûl ve i'tirâf ve kalemiyle imzâ-keş-i tasdîk u tevsîk ile âmme-i nâsı minnetdâr ve karîr eylemişdi. Bir müddetcik nizâm-ı mezkûr, kral tarafından mu'teber ve düstûru'l-'amel dutulub vükelâ dahi kralın rızâ ve hâtırına izhâr-ı mezîd-i ri'âyet ile el-yevm İngiltere devletinde cârî olan mu'âmeleden ziyâde ihtirâm olunur oldu. Kralın dâ'iresi masârifâtı için kırk milyon franka –ki, kırk bin kîse hâsıl olur– vükelâ dahi azl u tebdîl re'y-i krala müfevvez ve muhavvel idi. Lâkin kral-ı mûmâ-ileyh muktezâ-yı belâhet u humka ve kraliçeye fart-ı i'timâd ve vüsûkuna mebnî esâs-ı nizâmıdan ve müteferri'âtından kraliçe vesvese ilkâsıyla kralın vâki' olan muhâlefet ve mugâyeretini vükelâ setr u ihfâ ve kralın hâl u kirdârı

49 Türkçe “taş” kelimesinden Arapça ifti'âl babında ism-i mef'ûl yaparak Farsça çoğul eki getirmiş; taşlanmış, taşlanası manasında kullanıyor.

50 Tuileries.

51 Champs de Mars.

[8a]

ma'lûmları olduğundan kraliçeye azv ile sükût-nümâ olmalarından nâşi kraliçe bu gûne mu'âmelesinden şüphe olmayub vükelânın acz u fütûruna sarf ve zâhib ve tedâbîr-i hengâm-ı vehâmetü'l-encâm ile iştigâle muvâzabet eder oldu. Bu esnâda İmperposlu⁵² Françe'nin nizâm-ı cedîdini adem-i kabûlde zuhûr eden ısrârları takrîbiyle bâ-ittifâk-ı vükelâ kral muhârebeyi iltizâm ve i'lân ve ta'yîn-i asker ile kıtâle şitâbân oldukları ve ondan İmperposlu tarafına firar etmiş kişizadegan ve ruhânlar ile kraliçe hufyeten mükâtebe ve muhârebeye derkâr ve mesfûrların sevk ve ta'lîmi ile âher kâr kral bîçâresi re'yine râm idüb İmperposlu cânibine varmak üzere Paris'den evlâd u ıyâl ve dâyelerıyla oniki nefer olarak bir kıt'a arabaya süvâr u karâr ve Nemçelü hudûduna ve İmperpos askerine mülâkâta dört-beş sâ'at mesâfe kalmış iken menzil bârgîri tebdîli için bir kasabaya duhûl ve der-akab mürûr lâzım iken "Lâ dâra li-kazâ'ihî."⁵³ kral-ı mezkûrun meşrebi şürb-i hamra ziyâde heves-kâr ve şürb-i hamr iştihâsı tekâzâ ve def'aten nâ-çâr olub arabadan nüzûl ve lostaryaya duhûl ve def'-i arzû-yı vahîm ile meşgûl iken bir târihte kendüyi kasd iden bir nefer cerrâh ittifâkı musâdefe ve dikkatle nazar ve kral olduğunun teşhîs ve işte kraldır, firâr etmiş deyü sayha eyledikde kasaba ahâlîleri tecemmu' ve kral muktezâ-yı cebâneti üzre izhâr-ı acz u nâ-tüvânı ve ibrâz-ı cünbüs ve mağlata misillü harekât vakti iken icrâdan mütevahhiş ve berî olmağla ahâlî-i vilâyet bi'l-ittifâk arabaya irkâb ve Paris'e iadesine şitâb eylediler. Kralın bu veçhile firarı Paris'de bir ferdin ma'lûmu olmamağla ahâlî-i kasaba mübâşeretiyile kralın avdeti haberi vükelâyı müstağrak-ı lücce-i hayret etmiş ise dahi sü'âl ve cevâbdan te'eddüb ve kraliçenin fîten u iğrâsına sarf ve bir müddet sükûtdan sonra papaz tâ'ifesi nizâm-ı cedîd maddesinde sırrı ve cehrî sâdikâne hareket için akvâllerini eymân ile te'kid eylemek ve kenîsâlara mahsûs olan emlâk u akâr Françe devleti tarafından zabt olunmak fıkraları nizâm-ı nev

[8b]

muktezâsından olmağla mâddeteyn-i merkûmeteynin mukârin-i nazm u temşît olması husûsu vükelâ tarafından bâ-takrîr krala lede'l-arz kraliçenin vesvese ve ibrâmıyile kral müsâ'ade dahi i'râz ve hayır-hâhâne nush u pend olundukça adem-i isgâda ibrâz-ı sebât ve karâr birle küllî muhâlefet izhâr itmekle esnâ-yı merkûmda vatan gayreti tekâzâ-yı câhiliyyesiyle Marsilya câniblerinden Paris'e cem' olan haşerât-ı müzibe ve erâzil ve eşhâs-ı habîse cümlesine berbâdân-ı Paris dahi mülhak ve vükelâdan ba'zı nâdân re'yiyle bi'l-ittihâd kral sarâyına âlât-ı harble hücum ve iktihâm ve makâm-ı müdâfa'aya kıyâm eden üçbin kadar kral askeriyle mukâtele ve muhârebeye ihtimâm idüb bîçâre kral istî'âb-ı hayret u dehşet ve galebe-i kemâl-i cebânet ile muztarib ve pür-vahşet olmağla yanında bulunan nîk-hâhîleri meydâna çıkmasını ve biraz kelimât ve elfâz takrîr ve iktizâsına göre serzeniş ve izhâr-ı celâdet ile urun ta'bîrâtıyile tehdîd eylemesini ilkâ ve ibrâm itdikçe mukayyed olmayub kraliçe iki nefer evlâdlarını istishâb ve hafice bir girizgâhdan dâhil-i meclis-i vükelâ-yı âteş-tâb oldukda mesfûrûn dahi bir odada üç gün tevkîf ve ba'dehû kral semt-i intibâh u felâha kat'â meyl u rükûn etmediğinden gâh firâr ve gâh Françe milleti aleyhine Avrupa devletini tahrîke ibtidâr ediyor töhmetini ba'de'l-i'lân

52 Kutsal Roma-Germen İmparatoru.

53 (لا دار لِقضائِه) "Onun gerçekleşmesine mahal yoktur!"

vükelâ re'yiyle kral ve iki nefer evlâdı ve iyâli ve hemşiresi madam, Tatbl⁵⁴ nâm sarâya hab-sen nakl ve tevkîf ve nighbânân ta'yîniyle merâsim-i ihtiyâtî icrâda dakîka tefvit etmediler. Bundan sonra vükelâ-yı merkûme beynine nifâk u şikâk düşüb kralın firârî mâddesiyle ittihâm ederek nüfûz ve i'tibârdan sâkıt ve Yakobenler⁵⁵ nâmında bir takım zaleme-i bî-emân zâhir ve ayân ve fetk [u] retk-i umûr ve şukûra berzede vü amân-ı ihtimâm-ı bî-pâyân ve vükelâ-yı sâlifü'l-beyân "Men necâ bi-re'sihî fekad rabeha!"⁵⁶ mücebince kimi firâr u gaybet ve kimi ihtiyâr-ı uzlet ve birazı dahi diyârından azîmet ile meydân ve üstâd tâ'ife-i hâ'ine-i bed-nihâde münhasır olduğundan vükelâ-yı mesfûrenin nizâm-ı nev olarak

[9a]

düstûru'l-amel olan nizâm-ı çehrei bî-behre-i zulmânîleri gibi bî-ferr u tefsîc ve husûsuyle insâf ve mürüvvetden hâric ta'addiyât-ı vefîre-i adîdeyi müntic nizâmı tertîb ve te'sîs ve İm-perposlu ile derkâr olan harb u peykâr levâzımâtını tehiyye ve ihzâra kemâl-i mertebe dikkat u ihtimâm ve vakt-i hâl u vüs'ate nazaran ikmâle sarf-ı mâ-hasâl-i liyâkat-i tâm eyledikleri hengâmda Françelü kralı Tambl nâm mahalle iskân ve nakl eylemiş olduğu havâdîsi İngiltere'ye mün'akis olmağla kralı mûmâ-ileyhin bir müyine zarar ü gezend olmak ihtimâlî olur ise İngiltere kralı ve devleti ahz-ı sâr u intikâma kıyâm edeceği haberini kral-ı mûmâ-ileyh mârru'l-beyân tâ'ife-i Yakobeniyeye iş'âr ve i'lân itmeğin ve kraliçe dahi tek durmayub Rusyalu vesâ'ir düvel taraflarına istimdâd ve istinsârı hâvî gönderdiği tahrîrât birer takrîb tâ'ife-i merkûme yedine resîde olmakdan nâşî tâ'ife-i mesfûre Allâhü Te'âlâ hazretlerinin havf ve haşyetinden berî bir alay eşhâs-ı bî-dîn-i fitne-kâr-ı hıyânet-rehîn olmalarıyla kazıyyede medhali olmayub her dürlü hevâ ve merâmlarına râm ve münkâd olan krala kat'â şefkat etmeyüb bî-cürüm bîçâreyi zulmen ve gadran telef u ifnâ ve bin üç yüz on bir sene vakt u zemân mümted u pâydâr olan devletin inkırâzına ictirâdan sonra fimâ-ba'd Françe'de kral olmayub cumhûr sûretinin izhârına ittifâk ve dâ'ire-i ittihâddan hâric olanları bi'l-icbâr idhâl eylediler. İstitrâd: Nakl olunduğu üzere kral mağdûr ve mukaddemâ firârî hâlinde kasaba-i merkûmede bir güne tasallüb ve cünbüş izhâr etmiş olsa Françe sekenesi bi't-tab' krallara mâ'il ve muhib olduklarına mebnî gerek kasaba-i merkûme ahâlîleri ve gerek ol havâlîde bulunan sükkân-ı memleket krala hevâdâr ve emrine mutâba'at ve râm olacağında ve ba'dehû Paris'de kral sarâyına hücum iden hazele vak'asında bi'n-nefs zuhûr ve biraz mağlata ve yaygara idenleri sarây bahçesinde fakat bir işârete muntazır olan katı vâfir hayır-hâhlar mu'âvenetiyle cem'iyet-i mezkûre bâ-nasîhat veyâhûd harble ber-taraf olacağında iştibâh olmadığı rivâyet-i adîdeden sâbitdir. El-ıyâzu

[9b]

bi'llâh kazâ-i mübrem tedâbir-i külliyyeyi ber-taraf ider. Bundan sonra tâ'ife-i mesfûre İngiltere'ye dahi muhârebeyi i'lân ve bir taraftan Françe memâlikine duhûl u zabt u istîlâ ile Paris'e yirmi sâ'at mesâfeye gelmiş bulunan müteveffâ Burusya⁵⁷ kralı mukâbelesine tehiyye-i asker

54 Le Tour de Temple, İsmi Tapınak Şövalyelerinden alan bina 1808 yılında yıkılmıştır.

55 Jacobins.

56 (من نجا برأسه فقد ربح) "Başımı kurtaran kazanır!".

57 Prusya.

ve edevâta sür'at ve şitâbân ve a'zâ-i cumhûriyetlerinden olan Dumurye⁵⁸ nâm kimesneyi cenerallik şânıyla ferhân ve asâkir-i bîintizâm ya'nî nefir-i âmma baş ve kumandan nasb birle kral-ı mûmâ-ileyh müdâfa'asına ta'yîn ve irsâl idüb asker-i mezkûrun Paris'den hareket ve kral dahi maktûl olduğu haberi Burusiye kralına vâsıl oldukda izhâr-ı telehhûf ve te'essüfden sonra bakıyye kalan mahbûsları tahlîs azmini meclisde tefevvüh eylediği Paris'e mün'akis olmağın, der-ân kraliçeyi ve müte'âkıben kralın hemşiresini dahi alâ-mele'i'n-nâs siyâseten katl u i'dâm eylediler. Ceneral-i mesfûr ma'iyyetinde müttehîd olan gürûh ile kral-ı mûmâ-ileyhi istikbâl ve âhının kârzâr u cidâl ile Fransızlar olduğuna bakmayub gayret-i vataniyye tehev-vürüyle izhâr-ı sebât ve Burusyalu adem-i mukâvemet birle firâr ve avdet etmelerinden nâşî tâ'ife-i yakobeniyye gâlibiyet lezzetiyle ferhân ve her tarafa tedârükât-ı harbiye tehiyyesine iştigâl ve ba'dehû ceneral-pîşe ve gurûr-kârlığıyla Felemenk taraflarını zabt u istilâ ve nehb-i emvâl ile nâ'il-i ümniyye u âmâl olur oldular. Bâlâda mezkûr fitnenin başı olan ma'hûd Dük Dorleyan sevdâyı bî-cây-ı krâlî ile nâ'ire-i fitne u fesâdı istiğlâl ve iltihâb idüb âhır-ı'l-emr kralı dahi telef ve hânümân-ı devleti harâb etmiş iken merâmına neyl makâmında tâ'ife-i yakobeniyye ikdâmıyla siyâseten katl u i'dâm ve bir müddet mürûrunda maktûl kralın erkek oğ-lunu dahi mesmûmen ihlâk ve kızını ba'zı Françelü ile mübâdele, akrabâları Nemçe imparatoru tarafına tesyâr ve el-yevm şehr-i Beç'de evkât-güzârdır. Tâ'ife-i merkûme be-gâyet ma'ûnet u şiddet izhâr ve mesâlih-i münkire ve reddiyyeye ibtidâr ve tahammûlden birden harekât-ı nâ-hencâra tasaddî ve bu takrîb birbirleri beyninde hased ve nifâk ârız ve hâdis ve husûsan kral ve sâ'irlerinin katli

[10a]

töhmetiyle ithâm ve ifzâh olunmalarıyla i'tibârları gün-be-gün sernigûn olmağın yedi yüz elli neferden ibâret bir meclis-i nev-zuhûr bürûz ve ol makûle müttehem olanları tard u def' ile meş-gûl ve umûr-ı lâzımeyi erbâb-ı meclisden on nefer kimsenin uhdesine tevfiz ve her ferik umûr-ı müfevveza idâresiyle müdâvemet ve beynlerinde karâr-gîr olan sûret umûmî meclise ifâde ve kırâ'et ve ittifâk ile redd u kabûlden kangı sûret gâlib olur ise öylece hareket ider oldular idi. Farak-ı sâlifü'l-beyândan bir ferik-i bî-şefik dahi nizâm-ı memleket ve meşhûr seffâk-ı bî-pâk Robespiyer⁵⁹ nâm zâlim dahi işbu ferik 'idâdından ma'dûd olup mesfûr mâder-zâd şerîr-i pür-i'tisâf ve hûn-rîz-i bî-insâf olduğundan gayri rüfekâ-yı hazlân-intimâsının ta'lîm u iğrâlarıyla bir mertebede katl-i nüfûsa derkâr olmuş ki eslâfda geçen seffâk ve gaddârların nâmını ferâmûş itdürüb beher yevm zükûr u inâsdan üçer yüz nefis telef itdirdiği rütbe-i tevâtüre residedir. Velhâsıl firâr edemeyen kişi-zâdegân ve ruhbân ve mâldârânın ekserini araza-i telef ve refte refte vaz' u te'addî u zulm ile sekene-i Paris dahi tu'me-i şemşîr-i nev-icâd ile zâyi' olacaklarından telehhûf ve tahlîs-i cân ümîdiyle bir mu'tedil nizâm talebiyle herkes makâle-tırâz-ı istihâm olduklarından el-hâletü hâzihî ser-i kârda olan yâdigâr ve rüfekâları umûm-ı nâsdan fütûr ve gerisini ganîmet bilerek kattâl-i bîinsâf olan Robespiyer'i ve alenen olan hevâdârlarının mağlata-i avâm-pesendâne ile harben ihlâk ve ihlâle Paris'i minnetdâr ve ferahnâk idüb bunlar dahi muktezâ-yı cibilliyet-i reddiyeleri üzere nüfûs-ı kesîre itlâf ve sefk-i dimâda isrâf eyledikleri ma'lûm-ı şeyh u sebâb ve tekrâr herkes müstağrak-ı lücce-i hayret u ıztırâb ve cânlarından bîzâr olmakdan nâşî def'-i fesâd u şikâk ve husûsan men'-i ihrâk-ı dimâ' zimmında her nasıl olur ise bir nizâma ez-

58 Charles François Doumouriez (1739-1823).

59 Robespierre (1758- 1794).

dil u cân tâlib u hâhân olduklarından Yakobîn tâ'ifesinin muhtera'ı olan cumhûriyeti ihtiyâr ve yediyüz elli nefer vükelâ ve kalantor tahsîs ve bunların ikiyüzelli neferi

[10b]

hayır-hâh ve mümeyyiz-i nef' u zarr olarak müsin ve ihtiyâr ve beş yüz nefer dahi fetk u retk-ı umûr u şufûra ibtidâr zımında iki meclis peydâ ve işbu iki meclisin intihâbına mevkûf olmak üzere içlerinden beş nefer direktör ya'nî müdür ve me'mûr ve bunlara mu'âvenet için yedi nefer vükelâ dahi nasb u ta'yîn birle nizâma makrûn ve işbu bi'l-cümle vükelânın senede bir def'a sülûsü ve müdürlerden birisi azl u tebdîl ve Françe milletinin sitoyen⁶⁰ şöhretinde olanlar hükûmetden hissedâr olduklarından ahâlînin intihâb-kerdeleri meclislere me'mûr olmak üzere karâr-gîr ve bu takrîb katl-i nüfûs ber-taraf olarak ahâlîyi mukârin-i envâ'-ı şâdmânî ve tesrîr eylediler. Müdürân-ı hamsenin me'mûriyeti düvel-i ecnebiye ve askeriye ve bahriye ve mesâlih-i zabt u rabt-ı memleket umûrunda müstakil ve müstebid olub umûr-ı merkûmeyi vakt u hâle nazaran meclislere ifâde ve i'lâm etmeleri cümle me'mûriyetlerindedir. Ve müdürân-ı hamse ma'ıyyetine me'mûr olan mârru'z-zikr yedi nefer vükelânın azli ve nasbı mesfûrların re'yine müfevvez ve menût olub meclisler müdâhale edemez. Zikrolunan vükelâ harbiye ve bahriye ve dâhiliye ve de'âviye ve mâliye ve düvel-i ecnebiye umûrına me'mûr şehirler derûnunda zabt u rabta ve masâlih-i nâsın idâresine me'mûr vekîllerden ibâretdir. Bu vükelâdan başka hazînelerde ahz u i'tâyâ me'mûr ve murahhas bir alay vükelâ olub bunlar dahi umûr-ı me'mûrelerinde müstakillerdir. Böylece müteşettitü'l-usûl a'cûbe-i dehr ve hayret-zây-ı 'ukûl bir idâre olduğu ve beynlerinde münâfeset ve şikâk ebeden eksik olmadığı âşikâr ve husûsan müdürân-ı hamsenin nahvet u tekebbürleri ve sâ'irlere nazar-ı hakâret ile mu'âmeleleri vâreste-i ityân-ı bürhân olub ber-muktezâ-yı nizâm müdürân-ı hamse me'mûr ve meclisler âmir iken bin iki yüz on iki senesi Rebî'u'l-ûlâsında mesfûrünün üç neferi ittihâd ve askerî tâ'ifesini kendülere münkâd ve ittifâklarına ilhâk birle meclislerde bulunub icrâ-yı nizâm tafrasıyle müdürân-ı hamsenin iltimâslarına mesâğ göstermeyenlerinden ve ol makûleye

[11a]

mu'âvin olan diğer rüfekâlarından Bartelemy'yi⁶¹ ahz u girift ve cümlesini Afrîkiyye'de bir mahall-i pür-mihnete nefy u iclâ ve diğer refîkleri Karno⁶² ol gice nâ-bûd ve nâ-peydâ olub bu takrîb müdürân-ı selâse meydân-ı istiklâlde firâz u üstüvâr ve meclisleri mukîm oldukları mahallerden kaldırub yanlarında vâki' birer Konde⁶³ hânesine ikâme ve tahkîr ve hilâf-ı nizâm-ı mer'î rû-nümâ olan hâletin setr u ta'mîrine ibtidâr ve nefy u muhtefî olan müdürlerin yerine vükelâdan olan tarafgîrlerinden iki nefer intihâb ve ta'yîn eylediler. Lâkin esâs-ı nizâm-ı neve muhâlif ve mübâyin bu vâki'a-i fâci'a meclislerin nüfûz ve i'tibârını fi'l-cümle ve belki bi'l-cümle imhâ ve fetk u retk-i umûr u şufûr muhtır-ı re'y-i bî-câlarıdır. Mülâhaza-i merkûme temâm Fransa sekenesinin haylî mizâc ve tavırlarına vukûf ileddir. Zîrâ Fransalı dâ'imâ bir hâle râzı olmayub hiffet u tehevür-i pür-âşûb fikdânlar olmağla her ne kadar müdürân-ı hamse mahv u muzmahil olduysa yine sûret-i cumhûriyet, kaldı ki müsâmaha-i

60 Citoyen (Fr. Vatandaş).

61 François Marquis de Barthélemy 1747-1830.

62 Lazare Carnot (1753-1823). (Seyyid Ali Sefaretnamesinde Barthélemy ve Carnot'dan bahsetmiştir.)

63 Prens Condé'nin konağı, günümüzde Fransa Ulusal Meclisi tarafından kullanılan Palais de Bourbon.

âmmе mâddesini husûl-pezîr olmağla o makûleler fütûr u keslde ise bile muktezâ-yı hıffet u tehevvrileriyle râhat durmayacakları karîn-i hâlden bedîddir. Lâkin ahâlî ihtilâlden ez-her cihet rahne-dâr olmalarıyla fimâ-ba'd mücib-i ihtilâl olacak sûrete râzı olmaları pek müşkildir. Meger seferî tâ'ifesi beyninde bir nesne tahaddüs ide, ol vakitte dahi ahâlinin müdâhâleden ibâ'ları mukaddemâ görülmüş olan tavırlarından müsteb'ad değildir. Ekseri erbâb-ı vukûf ve ârânın re'yleri bunun üzerine câridir ki, mâdem ki Françelü düvel-i sâ'ire ile harbe meşğûl ola, bunlar mesned-i hükûmetde pâydar olurlar. Zîrâ Françe milleti ednâ nesne ile mutayyib ve şâdmân ve husûsan nüzûl emâneti ve aralıkda zabt-ı memâlikde olan gasb u nehb-i emvâl ve tuhaf mâddesinden müşterek olmalarıyla kendü kâr u kisblerine tevaggul ile cumhûra adem-i ca'li-medâr ve tab'ıyyete bi't-tab' me'lûf ve mecbûrdur. Kaldı ki, musâlaha-i âmmе müstehak olub bu makûleler fevâ'id u menfa'atden bî-behre olduklarında sâ'ir dilgîr olan ebnâ-yi cinsle-riyle ittifâk ve hem-cenâh ve derûn-ı memâlik-i Françe'de âteş-i fitne u kîtâle iştigâl ve iltihâb edeceği vâreste-i kayd-ı iştibâhdır.

[11b]

Fî nefsi'l-emr cumhûriyetden mahfûz ve hoşnûd olanlar ancak müdürlerin himmetiyle kesb-i menfa'at idenlere münhasır olduğu sahih [u] sarîhdır. Keyfiyet-i memleket-i efrânciye: Françe memâlikinin kesret-i nüfûs ile memâlik-i sâ'ireden meziyyeti müttetekun-aleyhdır. El-hâletü hâzihî her bir eyâletde dört yüz bin nüfûs olmak üzere departamanto ta'biriyle bir hükûmet ve vilâyet tahsîs ve bir aded başşehir ihtiyâr ve âyînleri üzere bir kaç dürlü hükemâ ve zâbitân ta'yiniyle karâr-dâr olub her biri umûr-ı mahsûsasında müstakil ve şefâ'at ve recâ ve müdâhâleden meccânîdir. El-yevm Françe memâlikinde otuz bir milyon sekiz yüz altmış bin dört yüz altmış aded nüfûs olmak mülâbesesiyle doksan sekiz departamantodan ibârettdir. Rin nehri eyâlâtı ve Payzibası⁶⁴ hıttası ve Sardunya kralı memâliki ilâvesiyle el-hâletü hâzihî otuz dört milyon nüfûs olmak üzere menkûldür. Ahvâl-i zer' u hars: Memleket-i merkûmenin ekser arâzî ve ziyâ'ı müte'ayyinân-ı bilâd zabtlarında olub zürrâ' ve harrâs tedârük ve çiftlikler peydâ ve iskân ve îvâ ol vechile arâzîlerini hars itdirüb öşr ve rûsûmât-ı sâ'ire yoğise dahi kavâ'id-i Françiye üzere cumhûr tarafından onda beş mi, üç mü her ne ise îradî topundan ve konağından pencere ve kapusu rûsûmâtıyla yeniden tahsîl ederler. Bu bâbda derkâr olan zulm ü te'addî gâyetde idüği zâhir olur. Zer' ü harsda ikdâmları mübâlağa mertebesinde olub manzûrumuz olan arâzî ekseriyâ mevrû'ât ve üzüm bâğlarıyla serâser olmağla bunlar memâlik-i İslâmiyye gibi büyük tarlada yalnız bir cins hubûbât zer' itmeyüb farazâ bir buçuk kıt'a tarlaya beş arşun arzında tûlen hinta ve bir ol kadar 'alef ve dahi ol kadar şa'îr veyâhûd âher bir nesne olub ve birazı dahi bâğ olmağla uzakdan yollu Şâm alacası gibi bir şey olur. Ve bâğları dahi mevrû'ât arasında olmak mülzemdir ve mevrû'ât ile meşğûl olan firenklerin hâneleri mevrû'âtına karîb olur. Çünkü Françe'nin bütün turuk [ve] câddeleri iltizâmen ve tekellüfen inşâ olunmuşdur. Mu'âyene

[12a]

olunduğu üzere Marsilya'dan şehir-i Paris'e kadar yol üzerinde olan şehirler ve kurâ ve hânlar ve böyle çiftçi hâneleri takrîbi ve yolların iki tarafı mültezem eşcâr ile mu'ayyen olmağla gûyâ büyücek bir şehir gibi olabilir. Ya'nî hâlî ve yaban mahalli görölmediği mübâlağa de-

64 Pays-bas (Hollanda).

ğildir. Ahvâl-i hazîne ve îrâd ve masârifât-ı mukarrere ve birde mestur irad ve mesarif evvel senelerde böyleydi. Lâkin Bonaparta Konsolosluğu takribiyle bir gûne tasarruf ve idâre ile masârifden taklîl olunan akçeden geçen sene otuz milyon yük mesâbesinde ihtiyât mahfûz ve her sene fazladan iddihâr sûreti taht-ı râbitaya dâhil olduğu tahkik olunmuştur. El-hâletü hâzihî cumhûrun usûlü sene-i âtiye zarfında iktizâ edecek masârifi bir sene mukaddem kemâl-i dikkat ile tahmîn ve defter idüb her ne mikdâra bâliğ olur ise beş yüz vükelâsı mu'ayyenât ve mukannenât-ı mu'tâdeden başka iktizâ eden mebâliği yâ müceddeden virgü ihtirâ'ı veyâhûd hâsılâtından ziyâde tahsili sûretine karâr verirler. Binâ'en-aleyh bir senelik mesârif âher senenin mesârifine uymayub gâh ziyâde ve gâh noksân olur. Ma'a-hâzâ bu senenin ya'nî bin iki yüz on üç sene-i hicriyesinin mesârif ve ihrâcâtı beyân olunur. Beş yüz mahallinin vükelâsı ma'âşları ve mesârif-i sâ'ire ve ulûfe-i hademesine kâmilen yedi milyon yedi yüz doksan beş bin yedi yüz yetmiş frankadır ve ihtiyâr vükelâsının dahi ma'âşları ve mesârifleri üç milyon sekiz yüz otuz altı bin yirmi frankadır. Ve müdiran-ı hamsenin dahi maaş u mesarifleri üç milyon beş yüz otuz altı bin beş yüz kırk dört frankadır. Ve umûr-ı harbiyye vekîlinin askerî ulûfesi ve mesârifât-ı hâriciyesi iki yüz altmış iki milyon beş yüz seksen bir bin dokuz yüz iki frankadır ve bahriye vekîlinin tersâne ve levâzımât ve donanma ve ulûfe-i levendât vesâ'iresi yüz yirmi beş milyon frankadır ve umûr-ı dâhiliye vekîlinin dahi bîmârhâneler mesârifi ve mektebler vesâ'ir ulûfeler ve şehir

[12b]

donanmaları ve sâ'ir bu gûne mesârif kırk dört milyon yüz kırk üç bin üç yüz yetmiş dört frankadır ve de'âviye ya'nî hükemâ umûruna me'mûr vekîlin dahi vezâ'if ve ulûfe ve mesârifâtı sekiz milyon altı yüz otuz yedi bin yetmiş altı frankadır ve mâliye vekîlinin dahi dört milyon sekiz yüz elli iki bin üç yüz frankadır ve düvel-i ecnebiye umûruna me'mûr vekîlin dahi elçiler ma'âşları ve harc-ı râhları ve konsolos ulûfeleri ve sâ'ir mesârif için dört milyon frankadır ve zabt u rabt vekîlinin dahi iki milyon iki yüz on iki bin yedi yüz otuz iki frankadır ve hazîne müdirlerinin dahi ma'âş ve mesârifleri için altı milyon kırk iki bin üç yüz seksen altı franka olub Hazîne'de hâfiz-ı defter u hisâb olanlara dahi başkaca altmış altı bin sekiz yüz yirmisekiz franka i'tâ olunur ki, cem'an dört yüz yetmiş üç milyon frankaya bâliğ olur. İşbu mesârif-i seneviye nakid akçe olarak cem' ve tahsîl olmak ve noksân gelmemek için yedi yüz milyon îrâdâtından tertîb ve ta'yîn olundu. Zîrâ on bin frankalık bir havâle kâğıdı alınsa mahalline varub tahsîl oluncaya kadar vâki' olan mesârif ve harc-ı râh ve ücret olmak üzere yüzde bir ve iki ve ba'zan dahi ziyâde ve noksân telef olunacağından beyne'n-nâs furû-nihâde olmak âdetdir. Binâberin îrâdı taşkın tertîb iderler ki, mürettebâta noksân gelmeye, zâhirîsi bu vechiledir. Lâkin hafîsi ne sûretde olduğu mübhemdir. Kaldı ki, sene-i vâhîde mesârifâtı için evvel emirde egerçi yedi yüz milyon îrâd tertîbine karâr virüb ancak tahkik olduğuna göre beş yüz milyon tahsîs eylediler. İşbu îrâd kîse hisâbıyla beş yüz seksen sekiz bin üç yüz kırk yedi kîseye resîde ve mesârif-i mezkûr dahi beş yüz elli dokuz-

[13a]

bin sekiz yüz altmış dört kîseye bâliğ olub bundan ziyâde tafsîl, hâsılı tahsîl kabîlindedir. Ahvâl-i Askeriye: Françe'de ihtilâl vukû'undan berü cumhûr Avrupa devletleriyle muhâseme ve muhârebede pâ-ber-câ olduğundan henüz müretteb askerinin mikdârı mazbût olmayub harbiye vekîlinin masârifine göre külliyyetli asker olmak zannolunur. Kaldı ki, memâlik-i Françe'de

mecmû'-ı nüfûsun mikdârı seneleri tasrîhiyle mukayyed ve mazbût olub farazâ yüz bin nefer asker ihrâcî icâb eyledikde filân senede olanlar ta'yîn olunur. Ve cebrîce yerlü yerinden ihrâc ve iz'âc ve soltat⁶⁵ libâsı ve tüfenk i'tâ idüb fenn-i muhârebeden bî-vâye ise sâ'ir bilen soltadlara terfîk ve ta'lîm iderler. Askerî tâ'ifesinin cümbüş ve hareket ve tavırları ma'rûf olan kâ'i-de üzeredir. Ahvâl-i zehâyir ve eş'âr: Bu mâddede rü'esâ-yı cumhûrun bir gûne müdâhalesi olmayub kâffe-i ecnâs-ı zehâ'ir kumpanya ta'bîr olunur bir alay bâzergân bâyi'leri olmağla o makûleler misâl, Paris şehriyle tevâbi'âtına iktizâ eden zehâyiri kömür ve hatab ve sayd olunur hayvânâta varınca bulunduğu mahallerden mübâyâ'a ve berren ve nehren derûn-ı Paris'e nakl ve iddihâr olunur. Ez-cümle ekmek egerçi bahâ cihetiyle iki nev'dir. Ancak iki nev'i dahi françala gibi hâs ve beyazdır. Hey'et ve sûretini tebdîl ile tabh ve kibâra mahsûs olan nev'inin beher kıyyesi on sekiz paraya olub nev'-i dîgeri on iki paraya fûrûht olunur ve ekmek satmak dükkânlara mahsûs olmayub köylerden dahi getirenler çarşı aralarında fûrûht edib kimesne mâni' olmaz ve ale'd-devâm kesret üzre bulunur. Lahm-i ganem ve bakarın beher kıyyesi on iki paraya olub ancak buzağı lahminin beher kıyyesi yirmi ve otuz paraya dek fûrûht olunur. Pek mu'teber olduğu içündür tavuğun dahi beheri altmış-yetmiş paraya ve Mısır tavuğunun bahâsı yedi ve sekiz guruşa bey' olunur. Şikâr

[13b]

olunan hayvânâtın her nev'inden küllü yevm bulunmak mültezemdir. Lâkin bahâları gâlî ve Millet-i İslâmiyye'ye göre ekli mücevvez değildir. Zîrâ keyfiyyet-i şikârı nâma'lümdür. Kaldı ki, is'âra vaktiyle dikkatli nizâm vermiş olmalarıyla bahâsını ziyâde taleb etmek yâhûd fenâ olmak kâbil değildir. Mürûr-ı zamân ile ülfet eylediklerinden bu hâlet herkese tabî'at-ı sâniye olmağla katt-ı is'âra müte'allık sohbet etmezler. Fi'n-nefsi'l-emr her şey dahi kesret üzere bulunur.

Şehr-i Paris'in ortasından Sena⁶⁶ nehri mürûr edüb içinde balık bulunur. Lâkin mu'teber değildir. Herkesin sofralarında küllü yevm balık bulunmak mültezem olmağla beher yevm tâze ve ceyyid, menzil arabalarıyla Bahr-ı Muhî't-den envâ'-ı mâhî gelir. Lâkin üç-dört kıyyelik bir balık kırk ve elli guruşa satılır.

Tavâ'if-i efrenc tabîbâne hareket ile muhâfaza-i sıhhat iderler deyü meşhûr ve müte'ârif olan havâdisin bu tarafda aks-i küllîsi mu'âyene olunmuşdur. Egerçi günde bir def'a ta'âm iderler ammâ evvelâ tulû'-ı şemsden birkaç sâ'at mürûrunda kahve altı nâmîyle birbirine muhâlif ve mübâyin haylîce şey'i tenâvül idüb iki sâ'at mürûrunda ta'âm sofrasına ku'ûd ve iksâr-ı ta'âm-da ifrât idüb bir buçuk ve iki sâ'at şurb u ekle meşgûl ve ba'de'l-ferâğ envâ'-ı arak şurbundan gayrı şekerli olmak üzere birer ve ikişer kahve nûş iderler. Yirmi Sekiz Çelebi merhûm Paris'e vusûlünde Paris ahâlisini kahveye ülfet eyledikleri ve ondan evvel me'lûf olmadıklarını⁶⁷ rivâyet ederler. Ba'de hâzâ mevsim-i şitâ ve sayfda supe⁶⁸ ta'bîr olunur envâ'-ı halvîyyât ve tavuk ve bir nev' balık vesâ'ir fevâkihten ibâret olan sofraya ku'ûd ve bir sâ'at kadar tenâvül ve nûş ile gûyâ safâ ederler. Velhâsıl üç-dört def'a gice ve gündüzde tenâvül-i ta'âma mübtelâ

65 Soldat (Fr.):Asker.

66 Seine.

67 Metinde "olduklarını".

68 Fr. Souper.

olmalarıyla merâsim-i hıfz-ı sıhhat nâ-bûd olur. Ancak bunlarda ku'ûd âdet olmayub dâ'imâ meşy u hareket ve zevk u safâ zu'muyle nısf-ı leylden üç-dört sâ'at mürûruna

[14a]

dek raks ve kâğıd vesâ'ir vesîleler ile güzârende-i evkât olduklarından fi'l-cümle mâyedâr-ı sıhhat oluyorlar. Keyfiyyet-i şehri-i Paris: Şehir-i mezkûr kadîmden ortaca bir kasaba iken cev-det-i havâsına i'tibâr ile Françe krallarının fi'l-asl makarrı olduğundan Sena nehrini derûn-ı şehirden icrâ ve üzerine san'atlı ve metîn köprüler binâ ederek şehir vüs'at peydâ oldu. Şehir-i mezkûrun cirmi İstanbul cirmi kadar ise dahi içinde cesîm bahçeli konaklar ve vüs'atlı hâneler kat'-ı nazar cevânib-i erba'ası sebze bostânlarından ibâret olmağla sevdâyı İstanbul'dan ekall olmak iktizâ eder. Kaldı ki, rivâyet olduğuna göre el-yevm altı yüz kırk bin nüfus mevcûd ve fi nefsi'l-emr her taraf galabalık görünüyor. Ancak nisvân ve sıbyân pâzâr ve zokâklarda pûyân olmaları takrîbiyle beher-hâl galabalık olması iktizâ eder. Ve şehir-i mezkûrun cevânib-i erba'ası muhtasarca bir dîvâr ile muhât olmağla câddelerde olan kapulardan mürûr ve ubûr iden araba ve bârgîrden mu'tâd olan resm tahsîl olunur. Ebniyeleri kârgîr ve yedi ve sekiz kat olmak üzere inşâ iderler. Zokâkları vâsi' dört köşeli hemvâr kaldırım taşı ile mefrûş olub lâkin râyiha-i kerîhe ve müte'affineden hâli değildir. Ma'a-hâzâ küllü yevm tathîr iderler ve zokâklar tathîri ve evân-ı sayfda su ile tebrîdi beher sene iltizâmen virilüb bir senelik bedel-i iltizâmı üç yüz altmış bin frankaya ve de çarşı ve bâzârları mu'ayyen olmayub hânelerin tabaka-i zirleri dükkân olmak mültezem olmağla dükkânsız mahalleri kalîldir. Kaldı ki, tuhaf ve tatarlık makûlesi eşyâ'-i müte'addide ile memlû' ve meşhûndur, bulunmadık şey yoktur. Meğr duhûlü memnû' olandan ola. Ve Paris sekenesi ekl u şurba mâ'il ve mukrim ve fukarâyâ dahi sü'âl ile ta'âma dikkat ve sarf-ı dirhem itmek tabi'at-ı sâniyelerindendir. Derûn ve bîrûn-ı Paris'de adedi nâ-ma'lûm katı vâfir lostarya ya'nî aşçı hâneleri mevcûd

[14b]

olub ta'âm tenâvülü vakti oldukda orta hâllü bir âdem 'iyâl ve evlâdını istishâb ve beğendiği lostaryaya duhûl ve beheri için üçer franka virmek üzre müretteb olan sofrada ku'ûd ve ta'âm-ı mükemmelden iştihası kadar ekl u şurb idüb ba'dehû kahve dahi şurb itmekle iktizâ eden bahâsını edâ vü bedel⁶⁹ olur. Sofra-i merkûme âdet-i efrenciye üzre ta'âmı ve sükkerâtı ve müskerâtı, meyvesine varınca mevcûd olmak mültezemdır. Vükelâdan ve ma'rûf-ı kibârdan mâ'adâsı yâ bu tarîk ile hareket ider yâhûd hânesine kifâyet edecek mikdâr-ı ta'âmın bahâsını lostaryacı ile pazâr ve yevmiyyeten hânesine nakl iderler. Zirâ müstakilce ta'âm tabh itmek mesârif-i ziyâdeye bâ'isdir. Esâfil-i nâsa mahsûs lostaryalarda bir sofrâ dahi bulunur. Bu sofraya gelenlerin her biri bir buçuk franka verir. Bu sofrâ dahi meyvesine dek mükemmeldir. Ber-minvâl-i meşrûh tenâvül-i ta'âmdan sonra sayf ise bâğçe vesâ'ir sahrâlara seyre ve kış ise opera ve komedyâ ve balo ve ba'd cem'iyet olan hânelere varub nısf-ı leylden iki ve üç ve altı sâ'at ya'nî sabâha kadar güzârende-i vakt olurlar. Bu bâbda fûtûr ve tekâsül itmezler. Hattâ herkesin bir takım ahabbı olur. Bunlar hafta gicelerini beynlerinde taksîm ve herkes birer gece ta'yîn eder, ahabbı cem' olub sohbet ve kâğıd gibi şeyler ile dâ'imâ tevaggul itmek âdetdir. Ancak evân-ı sayfda gece cem'iyeti nâdir olur ve hânesinde cem'iyet olan âdemler müsâfirlerine şekerli hamîr işi ve çay ve dahi sâ'ir mâlzeme-i âdiye ile ikrâm ider. Ahâlîsi sâf

⁶⁹ Metinde "bedr".

su içmezler, beher-hâl şeker ile isti'mâl iderler. Envâ'-ı şurûbun ve limonatanın revâcî derece-i kemâldedir. Velhâsıl her biri hâlince müsrif ve müsrif-i müfrit olub i'tidâl üzere hareket iden var ise dahi şâz makûlesidir. Tâ'ife-i nisvâna i'tibâr ve

[15a]

ikrâmları tasavvur mertebelerinden efzûn ve bunların dahi telef ve isrâfâtı dâ'ire-i ta'bîrden bîrûn ırz ve nâmûsdan müberrâ u mu'arrâ-i süfehât olub muhâfaza-i ırz ve mü'eddeb olanları nâdirdir. Kral vakitlerinde fi'l-cümle mestûr olub ihtilâlden berü bu hâlet ber-taraf olmağla fezâyih ve kabâyih-ı adîdesi vâsfinda te'eddüb olundu. Elhamdü lillâhi alâ dîni'l-İslâm Françelü'nün ahvâli muhtasarca rehînü'l-hâm oldu.

Tahrîren fi evâ'i'l-i Zi'l-ka'deti's-şerîfe li-sene selâse aşrate ve mi'eteyn ve elf fi-beldeti'l-Paris.

Temmet

Muhib Abdurrahîm

Fünûn-ı ri'yâziyeden olan hendese ve coğrafya nefsü'l-emirde umûr-ı dünyeviyyeden olub ta'allüm ve tahsîli niyyet ve mutâla'a-i hilkat-i eşyâ ile âyât-ı Rabbâniyeye vukûfda ibret derkâr ise dahi ber-tarafı tazyî' ve katı mü'eddî idüğü âşikâr olmağla bekre tevaggul lâzım değil, ancak hademe-i devlet olanlara ma'rifet-i hendese müyesser olamadığı takdirde fenn-i coğrafyadan zühûl ve gaflet-i gafletdir. Tavâ'if-i efrençiyeye kayd-ı diyânetden âzâde, umûr-ı fâniye-i dünyeviye ile şugulleri ziyâde olduğundan ve fünûn-ı mezbûra dâ'ir devletlerine elzem-i levâzımdan ma'dûd olduğundan birkaç yüz seneden berü İngiltere ve Fransa ve Felemenk devlet-i cumhûru donanmalar ihzârı ve derunlarına süvar olan mücerreb u marifetleri müstehak erbâb-ı hünerler irsâliyle dünyânın her cânibini yoklayarak bu kadar memâlik ve diyâr-ı keşfine medâr ve bu takrîb muvahhidîn-i azamet-i kudret ve vâciblerini bu gûne âyât-ı bâhiresiyle dahi mutâla'a ile müsevvebâta nâ'il oldukları şâyeste-i iştibâhdan berîdir. Kefere-i efrenç ahvâl-i arziyye ve bihâriyeyi bir mertebe muvazzah ve a'yân sûretine getirmişlerdir ki harîtalara

[15b]

nazar ve coğrafya lûgatleri mutâla'a oluna. Tûl ve arz ve keyfiyet-i memleket bayağca getirilmiş gibi 'ilm-i icmâli hâsıl oladüşer. Bu fakîr-i pür-taksîr Fransa'da sefâret ve me'mûriyetle Paris'de hengâm-ı meksimizde Devlet-i Aliyye cânibinden murahhaslık ünvanıyla me'mûr Âmedî Gâlib Efendi ile bi'r-refâka zikr-i âti hüneri seyr eyledik. Şöyle ki, aslı Felemenkli bir bârkâr murabba'u's-şekil bir hâne ihdâs ve inşâ ve dehlizinde yüklük mahallinde münakkaş bir perde âvîze etmiş idi. Seyre gelenler küncâyış mertebesi olub sırasıyla ku'ûdlarında hânedeki ikâd olunmuş olan mecmû'-ı kanâdîli itfâ ve fakat zikrolunan perdeye ittisâl-i hafiyyesi olan üç kandîl pür-ziyâ olub mesfûr kenâr-ı perdeye zuhûr ve irâ'e edeceği vilâyetin ahvâli ve mâhiyetinden ba'de'l-ihbâr perde bâlâyâ pervâz ve kandîl-i mezbûr dahi bu makâme ile demsâz ve hâne "âzlemü mine'l-leyl"⁷⁰ oladüşdü ve re'y-i perdede bir hey'et bürûz itmeğle tesâdüf olunanların biri Venedik şehrinin Marko Meydânı nâmında olan kazâ, -ki, bahra karîbdır-anın nakşı olub büyütlük ve zükâklar ve dikili taşlar ve kazâyı tezyîn için gars olunmuş ve deniz içinde âmed-şod iden kayıklar ve kayıklarda kürek-keş olanların hareket-i âdiyeleri ve seyir-

70 (أظلم من الليل) "geceden daha karanlık".

cileri mu'âyene olunur bir yer dahi Fransa memleketi ile Almanya vilâyeti[ni] fasl iden Rin nehrinin Manice⁷¹ semti olub bunun dahi vilâyeti ve köprü ve kayıklarını ve sefer vakitlerinde köprüden mürûr u ubûr iden askerleri süvârî olarak top ve cebehâneleri ve sâ'ir arabaları ve hattâ ahşâbî köprüden süvârîlerin mürûrunda mesmû' olagelen sadaları dahi istimâ' olunur. Biri dahi Felemenk'de kâ'in Amsterdam şehrini ve köprülerini ve hintoların âmed-şodunu ve gûyâ muhârebe vakti olmak mülâbesesiyle ağır toplar ve asker mürûrunu ve deryâda olan kayık ve sefâ'inin seyr u hareketini güzelce ayân eyledi. Biri dahi Helviçyan⁷² ve Alman

[16a]

dağlarından bir vâdînin hey'et ve semtlerini izhâr ve ba'dehû memâlik-i Afrîkıyyenin nihâyetinde vâki' olan Ümîd Burnu nâm mevzi'i muhtasarca kal'a ve kasaba ve biraz enhâsıyla gösterildi. Mahall-i mezbûr Bahr-i Muhît'den ekâlîm-i Hindiye'ye giden Avrupa sefâiyinin memeri olmak vesilesiyle esnâ-yı mürûrda âdet üzere kal'aya⁷³ âşinâlık için toplar endâhte ve kal'a tarafından dahi bi'l-misil mukâbele olunur. Topları bayağı fişengden isti'mâl etmeleriyle sadâ ve âteşleri mesmû' ve meşhûd olur.

Biri dahi Alman dağlarından bir vâdîde tulû'-ı şems müferrih sûretde olagelme[ğ]in diyâr-ı mezkûre harîtasını bast idüb ziyâyı def' ile karanlık olub ba'de-hâzâ ziyâ-yı âfitâb ufka tekar-rüb itdikçe dâmen-i fecr zuhûr iderek tedrîcen âfitâb tulû'ı misillü müdevver kandil izhâr ve evvel emirde surh-reng ve refte refte ziyâdâr olmağı lede't-tefevvuk kemâl-i ziyâ ile şu'lenisâr olur. Zikrolunan resmlerde bi'l-münâsebe sayyâd ve kelbler zuhûr ve sayyâd kurşun ile tavâşini ihlâk ve yedinde olarak avdeti ve ördek ve kaz misillü hayvânâtın nehirler derûnunda geşt u güzâr ve gâh sayd ile ve gâh meşy u refât ile hareketleri ve cenâhlarıyla cilveleri tamâmca mu'âyene olur.

Biri dahi furtuna vakitlerinde bahrin heyecân ve zulmeti ve ol hengâmede tesâdüf iden sefâiyinin pîç u tâbî ve şiddet-i hevâdan yelken parlatmak ve direk ve seren kırdırmak ve bir sefîneye sâ'ika nüzûl idüb pâre pâre olub hark u gark olmak ve mellâhlardan ba'zıları civârda bulunan kayalara kemâl-i vahşet ile çıkub ba'dehû sandal vürûdiyle irkâb ve halâs oldukları ve bir neferi sandala adem-i müsâdefe ile mütelâşî bir kayaya çıkub gûyâ kenârda olan ahâliden birinin meşhûdu olmağla mesfûru da'vet ve ol dahi hâlet-i me'yûse ile kendüyi tekrâr ilkâ-yı deryâ-yı âteş-bâr iderek bîm u hirâsı kafâdar ve güçle ve kenârda kâ'in kayanın zîrine resîde ve âvîhte olan resene dest-res olub ikdâm-ı tâm ile su'ûd murâd itdikçe resene kendü rutûbeti te'sîr ile resenden

[16b]

kayub deryâyâ vülûcu ve âher kâr hezâr meşakkat ile bâlâya⁷⁴ çıkub halâs olduğunu haylî-ce rengîn göstermişdir ki, hâlet-i tabî'iyeye taklîd olabilse bundan ziyâde olamaz. Hülâsa-i kelâm zikrolunan mahbler⁷⁵ herkesin bildiği ve gördüğü harîtalardır. Ancak harîtalar memâ-

71 Mainz.

72 Helvétie (Fr.). İsviçre.

73 Metinde "ka'la" şeklinde yazılmıştır.

74 Metinde "belâya".

75 İngilizce'deki map (harita) kastedilmektedir.

lik-i sâ'ire ilâvesiyle olub bunlar müstakil ve mufassalıdır. Deryâ olarak görülen demir tel ile ma'mûl ustura kaddinde birbirine merbût parçalı şeydir. Kayık ve sefâyinin gezmeleri dahi tel ile olub mücessem nakş olmayub telin tahrikiyle yürür ve gezer telâtum gösterilmesi dahi merbût olan tellere râbıta ile hareket virmek bayağı deryâ mevci gibi birbirlerini ta'kîb ider. Nefsü'l-emr seyre şâyeste bir güzel temâşâdır.

–Temmet–

RİSALENİN TIPKIBASIMI

معمولاً

مقتضا سندن اولغدی یانین فرقتک مقارن نظر وقتت اولس
 خدیو و کلا فرقدن نافر قرالدری الغرض قرالییک و سوسه اولس
 قال سعادته احواض و خرجواها برقع و بند اولدی فرقد اصفا
 ابراز سات و قرار بر کله کجی کلفت اظهار تنگ انامی فرقدن و فر
 تقاضای جا به سید مار سید جانلدرن باریسه جمع اولان حضرت
 مودیه و ارزل و نسیمی صیبه محمد سدر باوان مارسی و علی
 و کلان بعض نادان اولدی بالاجای قرال سزایه الایست بر بله اجم
 و نسیم و مقام عدالتیه نیام بدین و سبک قدر قرال عسکر
 متعالیه و کجا بر بیا هم بدوب و بیجان قرال استعجاب حیرت و کشت
 و نظر کال حیات ابدی مضطرب و بروحت اولغدی بانه بولان
 سکیله ایدری سید بر جیفا نسیمی و برز کلمات الطیلس تقریر اولغدی
 کون سزایه اولغدی احوال اولدی و ورون نعیله سید محمد علی
 و ارام اندک مقید اولدی قرالی اکی نفر اولدی قرالی استعجاب
 و خدیو بر کون کادان داخل مجلس و کلامی آنت ت اولدی فرقد
 مسطورون هج بر اولدی اوج کون توفیق بعده قرال سمیت
 ایتمه و قدره قطعا میل و رکون ایتمه کیندن کاه فرار و کاه فریج
 علی حلیه نسا و روایه کوننی ترکیه ابتدا رابره کوننی بعد لاهور
 و کلار اولدی قرال و نسیمی لفر اولادی و عسکر و اهرسته سزایه مالوم
 فایتن نام سزایه حسنا نقل و توفیق و کله با نان تعیینیه در اسیع
 احتیاطی احوال اوقیه تقویت ایتمه بولونده کسک و کلای مجرب
 بیسته نفاق و متفاق و دست قرانک واری حاکم سزایه
 ایبرک نفوذ و اختیار دن ساقط و مانومیندر سندن بر طاق
 طرز کال مان طهر و عید و وقت رون امور و مقدره بر زور و کلام
 ایتام بیه ایمان و کلای سالف البیان سن کجا بر سزایه نقد
 ریح موجبه کیمی فرار و عیب و کیمی اختیار غلت و باری همی
 دیار غله غرمت یوسیدان و دست اولغدی خاندانید
 نهاد سزایه اولدی نیندن و کلای مسطوره تک نظام ناولدی

دستور اولان نظام جبره باریه بصره طه نیندی کجی فرقتت و نسیم
 و خصوصه انصاف و مروءتین خارج نقذات و غیره عدلیه کجی
 نظامی ترتیب و تأسیس و ابرو یوسید ایدر کار اولان حوب و کجا
 لوازماتی غنیه و احصا بر کال مرتبه وقت ایتام و وقت حال
 دو سخته نظر اکال صرن حاصل ایانت نام ایلدی کله حکما عد
 فریجی کولور کله طائل نام محمد سکان و نقل ایلمش اولدی
 حوادتی انگیزه به منکس اولغدی قرال موالی ملک بر مودیه کجی
 اولدی احوال اولدی اولدی انگیزه کله و و حلیه اخذ نار و انصافه نیام
 ایلی همی حیرتی قرال موالی مار لیا طاقه با قونیه ایشار اولغدی
 ایتکیلین و فریجی تک دو ربوب رسیده کولور بر فریجی
 استمداد و استفسار کجا کولور اکی خبرات بر فریجی طاقه
 فریجی بدینه رسیده اولغدی ناسمی طاقه مسطور اولغدی
 خبر فریک حور و خشتیندن بر کیر لای استی حلیه و نین
 کار جانت ارجن اولدی فریجی بر مودیه کولور و کولور
 ارام و مشاف اولان قرال قطعا مستفتت ایتمه بیه هم بیجان نظام
 و قدر خلف و فیا و کجی و سوزا کون رسیده وقت و زمان حور
 اولدی کوننی انصافه اینه انصافه کجی با بعد فریجی قرال اولدی حور
 حور سزایه ایتام بیه نفاق و دارا نایه ایتام حور اولدی بالاجا
 احوال ایدر کله قطعا نقل اولدی اوزن قرال مقدره مودیه کولور
 حالته کونیه فریجی کولور بر کون نقیبت و جنبش اظهار ایتام اولدی
 سزایه سزایه الطبع قالدیه مانومیندر سزایه کون نقیبت و کون
 ایتام کولور ایتام بولان سکان مملکت قرال اولدی ایتام
 مسالعت و ارام اولدی حور و نین باریسه قرال سزایه ایتام
 حور و قدر سنده مانومیندر کولور و برز معط و مانومیندر ایتام
 سزایه سزایه سزایه نطق بر سزایه منتظر اولان قنی و فریجی
 معاونت حور سزایه سزایه بالاصحت و با حور حور بله بر طرف اولدی
 اولدی حور داشته اولدی فریجی روایت عدلیه دن ناسمه بالاجا

طاهر بن

